

๓. ฝึกมีสติพิจารณาจิต(ศึกษาจิตใจ)เพื่อให้รู้แจ้งชัดตามความเป็นจริงในเรื่องจิต(จิตตามุขสันนาสติปัฏฐาน)

ให้ท่านฝึกพิจารณา(ศึกษา)จิตใจของตนเอง เพื่อให้รู้แจ้งชัดตามความเป็นจริง(เกิดความรู้)ในธรรมชาติของจิตใจว่า จิตใจมีองค์ประกอบอะไรบ้าง จิตใจแบบไหนที่เป็นกุศล แบบไหนเป็นอกุศล และความเป็นไตรลักษณ์ของจิตใจ โดยใช้ประสบการณ์ตรงของตนเอง.

จิตใจที่เป็นอกุศล คือ จิตใจที่ไม่บริสุทธิ์ผ่องใส มีความทุกข์ และมีการเบียดเบียนตนเองหรือผู้อื่น เพราะขาดการควบคุมด้วยสติปัญญาทางธรรม(มีวิชา).

จิตใจที่เป็นกุศล คือ จิตใจที่มีความบริสุทธิ์ผ่องใส มีความสุขสงบ ไม่มีความทุกข์ ไม่มีการเบียดเบียนตนเองหรือผู้อื่น เพราะถูกควบคุมด้วยสติปัญญาทางธรรม(มีวิชา).

ให้ท่านฝึกพิจารณาจิตใจตามหัวข้อต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ :-

๓.๑ พิจารณาจิตใจที่มีความโลภ(มีราคะ)

ท่านควรทบทวนเรื่องความโลภ โกรธ หลง ซึ่งมีรายละเอียดเรื่องกิเลสอยู่ในหนังสือเล่มนี้.

ให้ท่านฝึกพิจารณาจิตใจของตนเองว่า ขณะที่จิตใจกำลังมีความทะยานอยากที่จะเสพข้อมูล ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย(มี

กามราคะ) เพราะกำลังคิดด้วยกิเลส จึงทำให้มีความรู้สึกเป็นทุกข์ จนกว่าจะได้เสพ และขณะกำลังเสพอยู่นั้น จะรู้สึกว่ามีความสุข เพราะขณะนั้นความทุกข์กำลังลดลงหรือดับไป.

การมีความทะยานอยากที่จะให้ได้มาตามความโลภ ทำให้เกิดการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่นได้ เช่น อยากเด่นรำมาก ๆ (มีตัณหาเรื่องเด่นรำ) และเมื่อได้เด่นรำ ก็เด่นมากจนดึก ร่างกายพักผ่อนไม่เพียงพอ เป็นการเบียดเบียนร่างกายของตนเอง ขณะเดียวกัน ถ้ามีรายจ่ายมาก ก็จะเป็นการเบียดเบียนทรัพย์สินของตนเองหรือของครอบครัวได้. ครั้นอยากที่จะไปเด่นรำอีก(มีตัณหาอีก) แต่ไม่มีค่าใช้จ่าย ก็เกิดความทุกข์มาก และอาจหาทางออกโดยการเบียดเบียนหรือทำร้ายผู้อื่น(มีความโกรธ) เพื่อให้ได้ค่าใช้จ่ายตามที่ต้องการ ซึ่งเกิดขึ้นเพราะขาดการควบคุมด้วยสติปัญญาทางธรรม(มีอวิชชา).

จิตใจที่มีความโลภเป็นอกุศลจิต.

๓.๒ พิจารณาจิตใจที่ไม่มีมีความโลภ(ไม่มีราคะ)

ให้ท่านฝึกพิจารณาจิตใจของตนเองว่า ขณะที่ไม่มีมีความโลภ จะไม่มีความทะยานอยากที่จะเสพ(รับรู้ข้อมูล)ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย คงมีความอยากที่พอเหมาะพอควร(ทางสายกลางของ

ชีวิต) จึงไม่มีความทุกข์ เพราะความคิดถูกควบคุมด้วยสติปัญญาทางธรรม(มีวิชา).

จิตใจที่ไม่มีความโลภเป็นกุศลจิต.

๓.๓ พิจารณาจิตใจที่มีความโกรธ(โทสะ)

ให้ท่านฝึกพิจารณาจิตใจของตนเองว่า ขณะที่คิดด้วยความโกรธ จิตใจก็จะมีทุกข์.

จิตใจที่กำลังโกรธอาจทำให้เกิดการเบียดเบียนตนเอง เช่น มีความเครียด กังวล นอนดึก พักผ่อนไม่เพียงพอ เป็นต้น หรือเบียดเบียนผู้อื่นด้วยการทำร้ายทางร่างกายและทางวาจา เพราะขาดการควบคุมด้วยสติปัญญาทางธรรม(มีวิชา).

จิตใจที่มีความโกรธเป็นอกุศลจิต.

๓.๔ พิจารณาจิตใจที่ไม่มีความโกรธ(ไม่มีโทสะ)

ให้ท่านฝึกพิจารณาจิตใจของตนเองว่า ขณะที่ไม่คิดด้วยความโกรธ จิตใจก็จะมีสุขที่ผ่องใสและไม่มีความทุกข์.

จิตใจที่ไม่มีความโกรธเป็นกุศลจิต.

๓.๕ พิจารณาจิตใจที่มีความหลง(มีโมหะ)

ให้ท่านฝึกพิจารณาจิตใจของตนเองว่า ขณะที่ไม่มีข้อมูลด้านอริยสัจ ๔ ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติอย่างถูกต้องและครบถ้วนอยู่ในความจำ ก็จะไม่สามารถควบคุมความคิดให้บริสุทธิ์

ผ่องใสได้ แต่จะเกิดการคิดและการกระทำต่าง ๆ ด้วยกิเลสที่เบียดเบียนตนเองหรือผู้อื่น อันเป็นสาเหตุให้เกิดความทุกข์.

จิตใจที่มีความหลงเป็นอกุศลจิต.

๓.๖ พิจารณาจิตใจที่ไม่มีความหลง(ไม่มีโมหะ)

ให้ท่านฝึกพิจารณาจิตใจของตนเองว่า ขณะที่มิข้อมูลด้านอริยสัจ ๔ ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติอย่างถูกต้องและครบถ้วนตามสมควร(มีวิชาบ้างแล้ว)อยู่ในความจำ ท่านก็จะสามารถรู้เห็นและควบคุมความคิดให้เป็นไปตามมรรคมงคล ๘ ได้ตามสมควรเช่นกัน.

ขณะที่มีสติรู้เห็นและควบคุมจิตใจไม่ให้คิดด้วยกิเลสอยู่นั้น จะเป็นภาวะที่จิตใจปราศจากการครอบงำด้วยความหลง และกำลังใช้ข้อมูลด้านสติปัญญาทางธรรม(ใช้วิชา)ในการควบคุมความคิด จิตใจของท่านในขณะนั้นมีความบริสุทธิ์ผ่องใส.

จิตใจที่ไม่มีความหลงเป็นกุศลจิต.

๓.๗ พิจารณาจิตใจที่มีความหดหู่

ให้ท่านฝึกพิจารณาจิตใจของตนเองว่า ขณะมีความหดหู่อยู่นั้น เป็นภาวะที่มีความทุกข์ และอาจจะมีความรู้สึกขุ่นมัว ซึมเศร้า ท้อแท้ เบื่อหน่ายร่วมด้วย เพราะมีสาเหตุมาจากความคิดที่เป็นกิเลส.

จิตใจที่หลุดจากความคิดที่เป็นกิเลส อาจเกิดการเบียดเบียนตนเองได้โดยง่าย เช่น เบื่อการดูแลตนเอง เบื่ออาหาร เบื่องาน เบื่อชีวิต เบื่อสังคม เบื่อทำความดี เป็นต้น.

ขณะที่ร่างกายเจ็บป่วยมาก จิตใจก็มักจะหลุดร่วมด้วย เพราะธรรมชาติของสมองเป็นเช่นนั้นเอง. ความหลุดทางจิตใจ เพราะการเจ็บป่วยเป็นธรรมชาติของสมอง ไม่เกี่ยวข้องกับความคิด จึงไม่ใช่จิตหลุดในพระพุทธศาสนา.

จิตใจที่หลุดในหัวข้อนี้ หมายถึงจิตใจในขณะที่เกิดด้วยกิเลสเท่านั้น.

จิตใจที่มีความหลุดเป็นอกุศลจิต.

๓.๘ พิจารณาจิตใจที่มีความฟุ้งซ่าน

ให้ท่านฝึกพิจารณาจิตใจของตนเองว่า ความคิดฟุ้งซ่านนั้น เกิดขึ้นในขณะที่มีการพลอสติ หรือขณะที่สติมีพลังลดลง.

ขณะที่มีการคิดฟุ้งซ่านไปต่าง ๆ นา ๆ อยู่ นั่น จะไม่สามารถรู้เห็นและควบคุมความคิดที่เป็นกิเลส(อกุศล)ได้ เพราะธรรมชาติของสมองเป็นเช่นนั้นเอง. ดังนั้น ขณะคิดฟุ้งซ่าน อาจคิดด้วยกิเลสได้ง่าย เพราะเป็นภาวะที่มีอวิชชาครอบงำจิตใจ.

ความคิดฟุ้งซ่านทำให้จิตใจไม่สงบ และเกิดความทุกข์ได้ในทันทีที่คิดฟุ้งซ่านด้วยกิเลส. ถ้าปล่อยให้คิดฟุ้งซ่านเป็นประจำ จะเป็นผลให้ข้อมูลด้านกิเลสในความจำมีเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยไม่รู้ตัว และกลายเป็นคนมีนิสัยฟุ้งซ่านเก่ง ทำงานขาดประสิทธิภาพ และอาจนอนไม่ค่อยหลับ.

จิตใจที่มีความฟุ้งซ่านเป็นอกุศลจิต.

๓.๙ พิจารณาจิตใจที่มีความตั้งมั่นเป็นสมาธิ*(จิตใหญ่)

ให้ท่านฝึกพิจารณาจิตใจของตนเองว่า ขณะมีสมาธิตั้งมั่นได้ตามสมควร(จิตอยู่ในฌานหรือจิตใหญ่หรือมรรคต) จะสามารถหยุดความคิดเรื่องต่าง ๆ ได้นานเท่ากับภาวะของจิตที่ตั้งมั่นอยู่ในสมาธิ และขณะนั้นจะไม่มีความทุกข์เกิดขึ้น.

ที่ใช้คำว่า “จิตใหญ่” เข้าใจว่า คนในสมัยพุทธกาลนิยมการเจริญสมาธิกันมากและยกย่องว่า คนที่มีสมาธิตั้งมั่น เป็นคนเก่ง มีจิตใจที่ใหญ่ มีฤทธิ์ และเป็นที่น่าเชื่อถือของนักปฏิบัติธรรมในสมัยนั้น.

จิตใจที่มีความความตั้งมั่นเป็นสมาธิเป็นกุศลจิต.

๓.๑๐ พิจารณาจิตใจที่ไม่มีความตั้งมั่นเป็นสมาธิ*(จิตไม่ใหญ่)

ให้ท่านฝึกพิจารณาจิตใจของตนเองว่า บางช่วงของการเจริญสมานนั้น พบว่า สมาธิไม่ตั้งมั่น(จิตไม่อยู่ในฌานหรือจิตไม่ใหญ่) จึงเผลอสติไปคิดฟุ้งซ่านเรื่องต่าง ๆ ที่เป็นกิเลสและเป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ ซึ่งเป็นภาวะที่ไม่สามารถหยุดความคิดได้.

จิตใจที่ไม่มีความตั้งมั่นเป็นสมาธิเป็นอกุศลจิต.

๓.๑๑ จิตใจที่มีและใช้ข้อมูลด้านสติปัญญาทางธรรมได้*(จิตมีจิตอื่นที่ยิ่งกว่าหรือจิตมีธรรมยิ่งกว่า)

ให้ท่านฝึกพิจารณาจิตใจของตนเองว่า มีการใช้ข้อมูลอริยสัจ ๔ ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติในความจำ(มีวิชา) สำหรับรู้เห็นและควบคุมความคิดเพื่อการดับกิเลสและกองทุกข์ได้นั้น จัดว่า เป็นผู้ที่มีข้อมูลด้านสติปัญญาทางธรรม(มีวิชา)อยู่ในจิตใจ ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องสำคัญที่สุดของการดำเนินชีวิตตามแนวพุทธ.

ผู้เขียนเข้าใจว่า ในสมัยพุทธกาล ผู้ที่มีและใช้ข้อมูลด้านสติปัญญาทางธรรมในการดำเนินชีวิตอย่างบริสุทธิ์ได้นั้น เป็นผู้ที่มีจิตอื่นที่ยิ่งกว่า(เหนือกว่า)จิตที่มีอยู่เดิม(จิตที่มีอยู่เดิม คือ จิตที่มีวิชา ต่อมาวิชาจึงไม่คิดด้วยกิเลส*). ดังนั้น จิตที่ยิ่งกว่าคือ จิตใจที่ประกอบด้วยสติปัญญาทางธรรมในการรู้เห็นและควบคุมความคิดไม่ให้คิดด้วยกิเลส.

จิตใจที่มีและใช้ข้อมูลด้านสติปัญญาทางธรรมในความ
จำเป็นกุศลจิต.

๓.๑๒ พิจารณาจิตใจที่ไม่มีสติปัญญาทางธรรมครอง อยู่*(จิตที่ไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า)

ให้ท่านฝึกพิจารณาจิตใจของตนเองว่า ถ้าจิตใจไม่มีข้อมูลด้านสติปัญญาทางธรรมอยู่ในความจำทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ(มีอวิชา) ก็จะไม่สามารถรู้เห็นและควบคุมความคิดไม่ให้คิดด้วยกิเลสได้ ภาวะของจิตใจเช่นว่านี้ เป็นภาวะของจิตใจที่มีอวิชาครอบงำ.

จิตใจที่ไม่มีสติปัญญาทางธรรมครองอยู่เป็นอกุศลจิต.

๓.๑๓ ฝึกพิจารณาจิตใจที่มีความตั้งมั่น

จิตใจที่ตั้งมั่นมี ๒ แบบ ดังนี้ :-

แบบที่ ๑. มีสมาธิตั้งมั่น(เจริญสมถกัมมัฐานหรือเข้าฌาน)
ด้วยการมีสติอยู่กับกิจเล็ก ๆ เพียงกิจเดียว โดยไม่คิดฟุ้งซ่าน.

แบบที่ ๒. มีสติตั้งมั่น(เจริญวิปัสสนากัมมัฐาน) ด้วยการ
มีสติอยู่กับเรื่องที่กำลังตั้งใจทำอยู่ จะเป็นเรื่องเดียวหรือหลาย
เรื่องก็ได้ พร้อมทั้งมีสติรับรู้เรื่องต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในขณะนั้น เพื่อ
ใช้เป็นข้อมูลทำกิจต่าง ๆ ที่กำลังตั้งใจกระทำอยู่ และเพื่อความ
ปลอดภัยของชีวิต โดยไม่ไปคิดฟุ้งซ่านเรื่องอื่นใด.

การเจริญสติมีผลต่อการดับความทุกข์มากกว่าการเจริญสมาธิ เพราะความผันทุกข์ในชีวิตประจำวันนั้น ส่วนใหญ่เกิดจากการเจริญสติ และส่วนน้อยเกิดจากการเจริญสมาธิ.

ให้ท่านฝึกพิจารณาจิตใจของตนเองว่า ขณะที่เจริญสติ โดยใช้สติปัญญาทางโลกและสติปัญญาทางธรรมควบคู่กันไปในการกระทำกิจต่าง ๆ อยู่ นั่น พอสติของท่านมีความตั้งมั่นอยู่กับกิจที่กระทำอยู่ตามสมควร ก็จะไม่คิดฟุ้งซ่าน ไม่คิดอกุศล การทำงานมีประสิทธิภาพสูง ผลงานบริสุทธ์ มีคุณค่า เป็นผลให้จิตใจในขณะนั้นมีความบริสุทธ์ผ่องใส สงบ และไม่มีความทุกข์.

ในชีวิตประจำวัน การมีสติตั้งมั่นด้วยการเจริญสติอย่างเดียวไม่เพียงพอสำหรับการดับกิเลสอย่างต่อเนื่อง. ดังนั้น จึงต้องสลับด้วยการเจริญสมาธิวันละหลายครั้ง เพื่อให้ร่างกายและสมองได้พักเป็นช่วง ๆ เป็นผลให้ร่างกายและสมองสามารถทำงานทางโลกและทางธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ.

จิตใจที่มีความตั้งมั่นเป็นกุศลจิต.

๓.๑๔ ฝึกพิจารณาจิตใจที่ไม่ตั้งมั่น

ให้ท่านฝึกพิจารณาจิตใจของตนเองว่า ขณะสติไม่ตั้งมั่นอยู่กับกิจที่กระทำอยู่ ก็มักจะมีการเผลอสติไปคิดฟุ้งซ่านเรื่องต่าง ๆ.

ในขณะที่คิดฟุ้งซ่าน จะไม่สามารถรู้เห็นและควบคุมความคิดไม่ให้เป็นกิเลสได้ ครั้นเผลอสติไปคิดด้วยกิเลส การทำงานจะไม่มีประสิทธิภาพ ผลงานไม่บริสุทธิ์ ไม่มีคุณค่า เป็นผลให้จิตใจในขณะนั้นไม่มีความบริสุทธิ์ผ่องใส ไม่สงบ และเป็นทุกข์.

จิตใจที่ไม่ตั้งมั่นเป็นอกุศลจิต.

๓.๑๕ ฝึกพิจารณาจิตใจที่หลุดพ้น(จิตพ้นจากกิเลสและกองทุกข์)

ให้ท่านฝึกพิจารณาจิตใจของตนเองว่า ขณะที่หลุดพ้นจากความคิดที่เป็นกิเลส จิตใจจะมีสติและสมาธิที่ตั้งมั่นตามสมควร โดยมีสติอยู่กับกิจที่เจตนากระทำอยู่ ไม่เผลอสติไปคิดฟุ้งซ่าน ไม่คิดด้วยกิเลส จึงเท่ากับมีความรู้และความสามารถในการรู้เห็นและควบคุมจิตใจ ให้หลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์ได้.

การจะหลุดพ้นได้มากน้อยเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับความรู้ในอริยสัจ ๔ (มีวิชาสำหรับดับอริยสัจ) ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ว่า มีมากน้อย ถูกต้อง ครบถ้วน และปฏิบัติธรรมได้ต่อเนื่องเพียงใด.

จิตใจจะหลุดพ้นได้อย่างต่อเนื่อง(เป็นพระอรหันต์)นั้น จะต้องรู้แจ้งชัดในอริยสัจ ๔ อย่างถูกต้องและครบถ้วน คือ มีข้อมูลอริยสัจ ๔ ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติอยู่ในความจำ พร้อมทั้ง

ใช้ข้อมูลดังกล่าวสำหรับการปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวันได้อย่างต่อเนื่อง.

จิตใจขณะที่ไม่หลุดพ้นเป็นกุศลจิต.

๓.๑๖ ฝึกพิจารณาจิตใจที่ไม่หลุดพ้น(จิตไม่พ้นจากกิเลสและกองทุกข์)

ให้ท่านฝึกพิจารณาจิตใจของตนเองว่า ขณะที่มีสติและสติที่ยังไม่ตั้งมั่นพอ คือ มีการเผลอสติไปคิดฟุ้งซ่านด้วยกิเลส และยังมีความทุกข์อยู่นั้น เป็นเพราะความรู้ในอริยสัจ ๔ ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติยังไม่ถูกต้อง ไม่ครบถ้วน และไม่สามารถปฏิบัติธรรมได้อย่างต่อเนื่อง จึงทำให้จิตใจยังไม่หลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์ได้อย่างต่อเนื่อง.

จิตใจที่ไม่หลุดพ้นเป็นอกุศลจิต.

หมายเหตุ: ในทุกข้อ(ทุกองค์ธรรม)ของเรื่องจิตใจ ให้ท่านฝึกมีสติพิจารณาความเป็นไตรลักษณ์ของจิตใจ และถ้าเป็นไตรลักษณ์จริง ก็ให้ยอมรับความจริงอย่างลึกซึ้งและจริงใจ พร้อมกับสอนและตักเตือนตนเองอยู่เสมอว่า จะมีสติไม่คิดด้วยความยึดมั่นถือมั่นว่า จิตใจนี้เป็นเรา หรือเป็นของเรา หรือเป็นไปตามที่เราราวณาตลอดไป หรือคงอยู่อย่างเดิม หรือคงอยู่กับเราตลอดไป และจะมีความเพียรฝึกฝนตนเองไม่ให้มีอกุศลจิตเกิดขึ้น แต่ให้มีกุศลจิต

เกิดขึ้นในจิตใจอย่างต่อเนื่อง เพื่อป้องกันการเสื่อมหายไปของจิตใจที่เป็นกุศลเท่าที่จะทำได้.

กุศลและอกุศล

ผู้เขียนได้ระบุว่า จิตใจแบบไหนเป็นกุศล และจิตใจแบบไหนเป็นอกุศลในทุกข้อของการพิจารณาธรรม เพื่อให้ท่านมีข้อมูลสำหรับใช้ประกอบการวิเคราะห์เรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้องว่า จิตใจของท่านกำลังเป็นกุศลหรืออกุศลอยู่.

ในการศึกษาและฝึกปฏิบัติธรรม ให้ท่านพยายามโยงใยกับกระบวนการทางจิตใจที่เป็นกิเลส(ปฏิเสธสมุปปาท)และโอวาทปาฏิโมกข์อยู่เสมอ เพราะจะช่วยให้ท่านเข้าใจธรรมต่าง ๆ ได้ง่ายและตรงประเด็น.

อกุศลจิตเกิดจากการมีความหลง(มิจฉา) จึงเกิดการคิดด้วยกิเลส(คิดด้วยความโลภและความโกรธ) เป็นผลให้เกิดความทะยานอยาก ความยึดมั่นถือมั่น และความทุกข์ ซึ่งเกิดขึ้นขณะที่มีกระบวนการทางจิตใจประกอบด้วยกิเลส.

กุศลจิตเกิดจากการมีและใช้สติปัญญาทางธรรม(มีวิชา)ในการบริหารจิตใจ จึงทำให้มีสติ มีสมาธิ ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่คิด

ด้วยกิเลส ไม่ซึมซาบ คบคิดและทำแต่กุศล เป็นผลให้จิตใจมีความบริสุทธิ์ผ่องใส ไม่มีความทุกข์(หลุดพ้นจากความทุกข์) และเป็นเรื่องที่ตรงกับโอวาทปาฏิโมกข์.

ท่านจะสังเกตได้ว่า เมื่อสรุปหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นขั้นตอนใด ก็จะมีอยู่ในเนื้อหาของโอวาทปาฏิโมกข์(หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าโดยสรุป) ซึ่งประกอบด้วยเรื่องการละอกุศล(ละชั่ว) การทำกุศล(ทำดี) และทำจิตใจของตนให้บริสุทธิ์ผ่องใส.

การจะปฏิบัติธรรมตามโอวาทปาฏิโมกข์ได้อย่างสมบูรณ์นั้น ท่านต้องสามารถแยกแยะว่า อะไรคืออกุศล อะไรคือกุศล จึงจะสามารถรู้เห็นและควบคุมความคิดให้เป็นไปตามโอวาทปาฏิโมกข์ได้ ซึ่งเป็นทางสายกลางของชีวิต.

การปฏิบัติงานและการดำเนินชีวิตด้วยกุศลจิตย่อมมีคุณค่ามาก

ในชีวิตประจำวัน ท่านควรฝึกพิจารณาจิตใจของตนเองอยู่เสมอ ๆ ตามหัวข้อต่าง ๆ ที่ได้กล่าวแล้วว่า จิตใจแบบไหนเป็นกุศลหรือเป็นอกุศล จนเข้าใจแจ้งชัดตามความเป็นจริงอย่างลึกซึ้ง จริงจัง มั่นคง และพิจารณาความเป็นไตรลักษณ์ของจิตใจว่า

ไม่สมควรเลยที่จะหลงไปยึดมั่นถือมั่นตามความคิดที่เป็นกิเลส ว่า จิตใจ(เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ)นี้เป็นเราหรือเป็นของเรา หรือเป็นไปตามที่เราปรารถนา หรือต้องคงอยู่กับเราตลอดไป เพื่อจะได้พ้นจากความทุกข์.

จิตใจที่ไม่มีความยึดมั่นถือมั่น ไม่มีความทะยานอยาก ไม่มีทุกข์ เพราะมีสติไม่คิดด้วยกิเลส เป็นภาวะของจิตใจที่ประเสริฐ และมีคุณค่ามาก ท่านควรฝึกให้เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันอย่างต่อเนื่องจนเป็นนิสัย.

หัวข้อพิจารณาจิต และความเป็นไตรลักษณ์ มีดังนี้ :-

จิตที่เป็นกุศล

จิตที่เป็นอกุศล

จิตไม่คิดด้วยกิเลส

จิตคิดด้วยกิเลส

จิตผ่องใส*

จิตหดหู่

จิตสงบ*

จิตฟุ้งซ่าน

จิตมีสมาธิ

จิตไม่มีสมาธิ

จิตมีวิชา(มีสติปัญญาทางธรรม)

จิตไม่มีวิชา

จิตตั้งมั่น(มีสติและสมาธิ)

จิตไม่ตั้งมั่น(ไม่มี
สติและไม่มีสมาธิ)

จิตหลุดพ้น(จากกิเลส)

จิตไม่หลุดพ้น

สรุป: ให้ท่านพิจารณาจิต จนมีความรู้ในเรื่องกุศลจิตที่ควรมี อกุศลจิตที่ควรละ และความเป็นไตรลักษณ์ของจิต จึงไม่สมควร เลยที่จะยึดมั่นถือมั่นด้วยความคิดที่เป็นกิเลสอีกต่อไป.

๔. การฝึกมีสติพิจารณาธรรม(ศึกษาธรรม)เพื่อให้รู้แจ้งชัดตามความเป็นจริงในเรื่องธรรม(ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน)

การพิจารณาธรรม(ศึกษาธรรม)ในแต่ละหัวข้อธรรม(องค์ธรรม)ที่จะกล่าวถึง ก็เพื่อให้ท่านได้มีความรู้และความเข้าใจในธรรมที่มีความสำคัญมากต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน.

ในการพิจารณาธรรม ท่านควรมีหลักการในการพิจารณาธรรมเพิ่มเติม ดังนี้ :-

๑. ให้ท่านศึกษาเนื้อหาของแต่ละหัวข้อธรรมเพื่อให้เข้าใจเนื้อหาได้ดีตามสมควร โดยการศึกษาจากแหล่งต่าง ๆ เท่าที่จะหาได้.

๒. ให้ท่านตรวจสอบเนื้อหาของแต่ละหัวข้อธรรมจากประสบการณ์ตรงของตนเองที่เคยเกิดขึ้นในอดีต และพิสูจน์จากการปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวัน เช่น เมื่อคิดไม่พอใจด้วยกิเลสซ้ำแล้วซ้ำอีก ก็จะกลายเป็นความโกรธ(ไม่พอใจมาก) เมื่อคิด

ด้วยความโกรธซ้ำแล้วซ้ำอีกก็จะเกิดความพยาบาท(อุปาทานในความโกรธ) เป็นต้น.

ขณะที่มีความพยาบาท ก็ารู้สึกเป็นทุกข์ขึ้นมาทันที. ความพยาบาทเกิดจากการคิดด้วยกิเลส ดังนั้น เมื่อท่านมีสติหยุดการคิดด้วยกิเลสได้ ความทุกข์ที่เกิดจากความพยาบาทก็จะดับไปทันที.

๓. ให้ท่านพิจารณาว่า เนื้อหาของแต่ละหัวข้อธรรมที่จดจำไว้แล้ว รวมทั้งความรู้และความสามารถในการดับกิเลสและกองทุกข์ของท่านนั้น ล้วนเป็นไตรลักษณ์ คือ ไม่เที่ยงแท้แน่นอน ไม่สามารถคงอยู่ในความจำได้อย่างครบถ้วนตลอดไป มีการเปลี่ยนแปลง และเสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา(เป็นไตรลักษณ์) ตามแต่เหตุปัจจัย จึงไม่สมควรที่จะไปยึดมั่นถือมั่นด้วยความคิดที่เป็นกิเลสว่า หัวข้อธรรมต่าง ๆ ที่เราเคยเข้าใจ จดจำ และใช้ได้ นั้น จะต้องคงอยู่กับเราตลอดไป.

ให้ฝึกพิจารณาธรรมตามหัวข้อธรรมต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ :-

๔.๑ ฝึกพิจารณาสังขตขวงไม่ให้ก้าวหน้าในคุณธรรม (นิวรรณ์ ๕).

สังขตขวงไม่ให้ก้าวหน้าในคุณธรรม(นิวรรณ์ ๕)มี ๕ ประการ ได้แก่ กามฉันท์ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุกจะ วิจิกิจฉา ซึ่ง

เป็นคำอธิบายความหมายของกิเลสอีกรูปแบบหนึ่งอย่างย่อ ๆ
เหมาะสำหรับคนที่เพิ่งเริ่มต้นศึกษาธรรมและฝึกปฏิบัติธรรม
เพื่อขจัดกิเลสออกจากจิตใจ.

ให้ท่านฝึกพิจารณานิรวณ ๕ จนรู้แจ้งชัดตามความเป็น
จริงว่า เป็นสาเหตุให้ท่านไม่สามารถบรรลุธรรมจริงหรือไม่ ถ้า
เป็นจริง ท่านก็ควรตั้งใจจัดสิ่งกีดขวางต่าง ๆ ให้หมดไปอย่าง
จริงจัง.

การปล่อยให้นิรวณ ๕ เกิดขึ้นในจิตใจ จึงเท่ากับปล่อย
ให้มีการคิดด้วยกิเลส ย่อมเป็นการขวางกั้นการศึกษาศีลธรรมและ
ฝึกปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวัน.

นิรวณ ๕ ประการที่ต้องฝึกพิจารณา มีดังนี้ :-

**๔.๑.๑ ฝึกพิจารณาความอยากในกามคุณ(กาม
ฉันท).** ความอยากในกามคุณ คือ ความต้องการมากที่จะเสพ
สิ่งที่น่าปรารถนาหรือน่าใคร่จนเกินความพอเหมาะพอควร(มี
โลภะ) ซึ่งเกิดจากความคิดที่เป็นกิเลส และจิตใจในขณะนั้นมี
ความต้องการเป็นอย่างมากถึงขั้นมีความทะยานอยาก(มี
ตัณหา) หรือต้องการมาก ๆ ที่จะเสพข้อมูลต่าง ๆ ที่ตนมีความ
ปรารถนามาก ๆ อาจเป็นการเสพทางใดทางหนึ่งหรือหลายทาง
พร้อมกันก็ได้ เช่น เสพ(รับรู้ข้อมูล)ทางตาด้วยการดู ทางหูด้วย

การฟัง ทางจมูกด้วยการดมกลิ่น ทางลิ้นด้วยการลิ้มรส ทางกาย ด้วยการสัมผัส.

ถ้าปล่อยให้มีการคิดเสพงามคุณต่าง ๆ ด้วยกิเลสบ่อยครั้ง จะทำให้เกิดความคิดทะยานอยากที่จะเสพงามคุณมากขึ้น เป็นผลให้มีการบีบคั้นทางจิตใจเพื่อให้ได้มาตามความคิดนั้น ๆ จึงเกิดความทุกข์ที่รุนแรงมากขึ้นด้วย. ความทุกข์เช่นนี้ จะบีบคั้นจิตใจมากขึ้นเป็นเงาตามตัว อาจทนไม่ไหว จนต้องดับความทุกข์ของตนเองโดยการเบียดเบียนตนเองหรือผู้อื่น เพื่อที่จะได้เสพงามคุณตามที่ตัวต้องการ เพราะธรรมชาติของสมอที่ขาดข้อมูลด้านสติปัญญาทางธรรมในการควบคุมความคิดจะเป็นเช่นนั้นเอง.

๔.๑.๒ ฝึกพิจารณาความพยาบาท. ความพยาบาท คือ ความต้องการที่จะทำร้ายผู้ที่ตนเกลียดมากหรือไม่ชอบมาก จนเกินความพอเหมาะพอควร(มีโทษะ)ชนิดถอนตัวไม่ขึ้น ซึ่งเกิดจากความคิดที่เป็นกิเลสซ้ำแล้วซ้ำอีก ทำให้จิตใจในขณะนั้นมี ความต้องการมาก ๆ ที่จะทำร้ายคนที่ตนเกลียดมาก ให้ประจักษ์ด้วยตา หู จมูก ลิ้น กาย ทางใดทางหนึ่งหรือหลายทางพร้อมกันก็ได้.

การปล่อยให้มีควมพยายามมาก(เกิดความยึดมั่นถือมั่นในความโกรธ) จะทำให้เกิดความทุกข์ที่รุนแรงและเรื้อรังมากขึ้นด้วย.

ความทุกข์ที่มีความรุนแรงมากขึ้นจะบีบคั้นจิตใจมากขึ้น เป็นเงาตามตัว อาจทนไม่ไหว จนต้องดับความทุกข์ของตนเอง โดยการทำร้ายผู้ที่ตนพยายาม หรือทำร้ายตนเอง หรือทำร้ายผู้อื่นที่ไม่เกี่ยวข้อง หรือทำลายสิ่งของต่าง ๆ เป็นต้น.

๔.๑.๓ ฝึกพิจารณาความหดหู่และเชื่องซึมของจิตใจ(ถีนมิทธะ). ความหดหู่และเชื่องซึมของจิตใจ คือ ภาวะของจิตใจที่มีความทุกข์ และมีการคิดวนเวียน(ซ้ำแล้วซ้ำอีก)ด้วยกิเลส จึงทำให้มีอาการซึมเศร้า เบื่อหน่าย ท้อแท้ เหนียงอหย ห่อเหี่ยวใจ เป็นต้น.

ความหดหู่และเชื่องซึมทางจิตใจ อาจเกิดจากร่างกายอ่อนเพลียหรือพักผ่อนไม่เพียงพอ ความเจ็บป่วย ความเกียจคร้าน การไม่คิดและไม่ทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นกุศล การดำเนินชีวิตแบบโดดเดี่ยว รวมทั้งการตัดความรู้สึกและความต้องการต่าง ๆ จนเกินความพอเหมาะพอควรมาเป็นเวลานาน.

๔.๑.๔ ฝึกพิจารณาความฟุ้งซ่านและรำคาญใจ(อุทธัจจกุกกัจจะ). ความฟุ้งซ่าน คือ การเผลอสติไปคิดเรื่องต่าง ๆ

โดยไม่เจตนา(อุจัจจะ) หรือความคิดที่แทรกขึ้นมาถี่มากในขณะที่ทำกิจต่าง ๆ อยู่ จึงทำให้จิตใจไม่สงบ.

ถ้ามีการคิดฟุ้งซ่านด้วยกิเลส หรือคิดฟุ้งซ่านเรื่องอื่น ๆ มากเกินไป ก็อาจจะเกิดความรู้สึกเดือดร้อนใจ หรือรำคาญ(กุกกัจจะ) สุดท้ายแต่จะคิดเรื่องอะไร เป็นสาเหตุให้เกิดความทุกข์ขึ้นมาได้.

๔.๑.๕ ฝึกพิจารณาความล้งเลงสงสัย(วิจิกิจฉา).

ความล้งเลงสงสัย คือ ความไม่รู้แจ้งชัดในอริยสัจ ๔ ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ทำให้ไม่มีความรู้ความสามารถในการดับกิเลสและกองทุกข์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ.

การที่นักเรียนยังมีความล้งเลงสงสัยในบทเรียนใดอยู่ นั่น ก็เป็นการแสดงว่า ยังไม่รู้แจ้งชัดในบทเรียนนั้น ๆ.

ในการศึกษาธรรมก็เช่นกัน เมื่อใดที่ยังล้งเลงสงสัยในเนื้อเรื่องของอริยสัจ ๔ อยู่ ก็แสดงว่า ยังไม่รู้แจ้งชัดตามความเป็นจริงทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติของอริยสัจ ๔ (ยังมีอวิชชา).

พึงสังเกตว่า ความล้งเลงสงสัยเป็นเครื่องขวางกั้นการดับกิเลสและกองทุกข์ไม่ให้ก้าวหน้าเท่าที่ควร. การมีความเพียรในการศึกษาอริยสัจ ๔ ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติอย่างถูกต้อง

ครบถ้วน และจริงจัง(มีวิชา) จะขจัดความลังเลสงสัย(อวิชา) ให้หมดไป.

การจะดับนิรณ ๕ (ดับกิเลส)ให้หมดไปนั้น มีหนทางที่เหมือนกันหมด คือ ให้มีความตั้งใจและความเพียรในการศึกษา ให้รู้แจ้งชัดตามความเป็นจริงในอริยสัจ ๔ และฝึกปฏิบัติธรรมตามมรรคมรรค ๘ จนสามารถรู้เห็นและควบคุมความคิดไม่ให้คิดด้วยกิเลส ซึ่งเป็นการดับกิเลส(ดับอวิชาและสังขารในปัจจุสมุปปาท)นั่นเอง.

๔.๒ ฝึกพิจารณาองค์ประกอบของชีวิต(ชั้น ๕).
องค์ประกอบของชีวิตถ้าแบ่งเป็น ๒ คือ ร่างกายและจิตใจ ถ้าแบ่งเป็น ๕ องค์ประกอบ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ซึ่งเรียกว่า ชั้น ๕.

การพิจารณาชั้น ๕ ดังได้กล่าวถึงแล้ว และไม่มีรายละเอียดอย่างอื่นที่เพิ่มเติมอีก.

หัวข้อธรรมสำหรับฝึกพิจารณามีดังนี้:-

๔.๒.๑ ฝึกพิจารณากาย(รูป).

๔.๒.๒ ฝึกพิจารณาความรู้สึกต่าง ๆ (เวทนา).

๔.๒.๓ ฝึกพิจารณาความจำต่างๆ (สัญญา).

๔.๒.๔ ฝึกพิจารณาความคิดต่างๆ (สังขาร).

๔.๒.๕ ฝึกพิจารณาการรู้เห็นทางจิตใจ (วิญญาน).

๔.๓ ฝึกพิจารณาเครื่องรับรู้และสิ่งที่ถูกรับรู้(อายตนะ ๖). เครื่องรับรู้และสิ่งที่ถูกรับรู้ มี ๒ องค์ประกอบหลัก ได้แก่ :-

๔.๓.๑ เครื่องรับรู้ หรืออวัยวะสำหรับใช้ในการรับรู้ข้อมูลต่าง ๆ (อายตนะภายใน) คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ(ใจหรือจิตใจเกิดจากการทำงานของสมอง*).

๔.๓.๒ สิ่งที่ถูกรับรู้(อายตนะภายนอก) คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสทางกาย และเรื่องต่าง ๆ ทางจิตใจ(ความรู้สึกลึกซึ้งและความจำ*).

ตาทำหน้าที่ในการเห็น(รับรู้)รูป หูทำหน้าที่ในการได้ยิน(รับรู้)เสียง จมูกทำหน้าที่ในการดม(รับรู้)กลิ่น ลิ้นทำหน้าที่ในการรับรู้(รับรู้)รส กายทำหน้าที่ในการรับรู้สัมผัสต่าง ๆ ทางกาย ใจทำหน้าที่รับรู้เรื่องต่าง ๆ ทางใจ(ธรรมมารมณ).

ธรรมชาติมีเครื่องรับรู้(อายตนะภายในทั้ง ๖)ก็เพื่อการมีชีวิตรอดและปลอดภัย แต่การใช้ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ในการรับรู้รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เรื่องทางจิตใจต่าง ๆ แล้วคิดปรุงแต่งด้วยกิเลส จะทำให้เกิดความทุกข์. ดังนั้น การสำรวมระวังในการรับรู้เรื่องต่าง ๆ (รู้วิธีแบ่งสติ) จะป้องกันและลดการคิดด้วยกิเลสเป็นอย่างดี.

๔.๔ ฝึกพิจารณาองค์ธรรมแห่งการตรัสรู้(โพชฌงค์

๗). องค์ธรรมแห่งการตรัสรู้ ๗ ประการ คือ องค์ประกอบหลักของการฝึกปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวันเพื่อการตรัสรู้ ประกอบด้วย สติ ธัมมวิจย วิริยะ ปิติ ปัสสัทธิ สมาธิ อุเบกขา ซึ่งเป็นอีกแง่มุมหนึ่งที่แสดงถึงแนวทางของการศึกษาและการฝึกปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวัน เพื่อการบรรลุธรรมเป็นบุคคลที่ประเสริฐ (อริยบุคคล).

๔.๔.๑ ฝึกเจริญสติ. สติ คือ การมีความตั้งใจหรือมีจิตใจจดจ่ออยู่กับกิจที่เจตนากระทำอยู่ คือ “การมีสติ” อยู่กับกิจนั้น ๆ.

ขณะมีสติอยู่กับกิจใด ๆ ก็ตาม จะทำให้เกิดการรู้เห็นในรายละเอียดของกิจนั้น ๆ ที่กำลังกระทำอยู่ การรู้เห็นในรายละเอียดเช่นนี้ คือ “การมีสัมปชัญญะ”.

ที่ไหนมีสติ ที่นั่นจะมีสัมปชัญญะเสมอ เพราะเป็นของคู่กัน. ดังนั้น จึงใช้คำว่า สติ แทนคำว่า สติสัมปชัญญะ.

สติในพระพุทธศาสนาหมายถึงสัมมาสติ คือ การมีความตั้งใจ(มีสติ)ศึกษาวิจยอริยสัจ ๔ และฝึกปฏิบัติธรรมตามมรรคมีองค์ ๘ เพื่อควบคุมความคิดและการกระทำต่าง ๆ ให้เป็นไปตามโอวาทปาฏิโมกข์ หรือเพื่อการบรรลุธรรมเป็นบุคคลที่ประเสริฐ.

สติจึงเป็นองค์ประกอบหลักสำหรับใช้การศึกษาวิจัย
อริยสัจ ๔ เพื่อดับความหลง(ดับอวิชชา)ให้หมดสิ้น.

เมื่อความหลงหมดไป ความโลภและความโกรธย่อมหมด
ไปด้วย.

สติสัมปชัญญะจึงเป็นธรรมที่มีอุปการะมากต่อการบรรลุ
ธรรม.

๔.๔.๒ ฝึกศึกษาวิจัยธรรม(ธัมมวิจัย). การศึกษา
วิชัยธรรม คือ การเลือกเฟ้นหัวข้อธรรมต่าง ๆ ที่พระพุทธเจ้า
ตรัสรู้และตรัสสอน(เน้นเรื่องอริยสัจ ๔)มาศึกษา ทำความเข้าใจ
แล้วตรวจสอบและพิสูจน์ด้วยตนเอง.

เมื่อตรวจสอบแล้วว่า มีความเป็นไปได้ที่จะใช้เป็นข้อมูล
เพื่อดับกิเลส จึงนำมาทดลองฝึกปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวัน และ
พิสูจน์ผลว่า สามารถดับกิเลสและกองทุกข์ได้จริงหรือไม่.

เมื่อท่านพิสูจน์ผลว่า หัวข้อธรรมใดสามารถใช้ดับกิเลส
และกองทุกข์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ก็ให้จดจำและทบทวนเนื้อ
หาของธรรมนั้น ๆ อยู่เสมอ เพื่อใช้เป็นข้อมูลด้านสติปัญญาทาง
ธรรมในการดำเนินชีวิตประจำวันอย่างจริงจังต่อไป.

เนื่องจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว จึงไม่มีท่านผู้ใดที่
จะตรวจสอบว่า ท่านศึกษาและปฏิบัติธรรมตามอริยสัจ ๔ ได้ถูก

ต้องและครบถ้วนตามที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนหรือไม่. ดังนั้น การศึกษาวิจยธรรม(ธัมมวิจย)* จึงยังต้องดำเนินต่อไป ตามความเหมาะสมจนถึงที่สุด.

ท่านไม่ควรหยุดการพัฒนาข้อมูลด้านสติปัญญาทางโลกและสติปัญญาทางธรรมในความจำของท่าน เพราะยังมีปัญหาต่าง ๆ รอให้ท่านพิจารณาแก้ปัญหา ตราบใดที่ท่านยังมีชีวิตอยู่.

บางท่านไม่ยอมศึกษาอริยสัจ ๔ จะด้วยเหตุปัจจัยอะไรก็ตาม แต่ลงมือฝึกปฏิบัติธรรมเลย ก็ถือว่าเป็นเรื่องที่ดี แต่เป็นเรื่องยากมาก ๆ ที่จะรู้แจ้งชัดในอริยสัจ ๔ ด้วยตนเอง.

ควรศึกษาอริยสัจ ๔ ขั้นต้น(เช่นหนังสือเล่ม ๑)ให้เข้าใจเสียก่อน แล้วจึงลงมือฝึกปฏิบัติธรรมเพื่อพิสูจน์ผลว่า สามารถดับสาเหตุของความทุกข์(ดับกิเลส)และความทุกข์(ดับกองทุกข์)ได้จริงหรือไม่ ถ้าไม่ได้ก็ไม่ไช้.

การค้นคว้าธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนหรือศึกษาวิจยธรรม(ธัมมวิจย) โดยมุ่งเน้นไปที่เรื่องอริยสัจ ๔ (ปริยัติ) ซึ่งมีเนื้อหาเพียงกำมือเดียว และฝึกปฏิบัติธรรมตามมรรคมงคล ๘ ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้และตรัสสอน(ปฏิบัติ)ได้อย่างถูกต้องและครบถ้วน จะทำให้เข้าถึงภาวะความดับทุกข์(ปฏิเวธ)ได้อย่างรวดเร็ว เช่นเดียวกับชาวพุทธในสมัยพุทธกาล.

๔.๔.๓ ฝึกมีความเพียร(วิริยะ). ความเพียร คือ ความพยายามหรือความมุ่งมั่นที่จะมีสติในการศึกษาวิจัยธรรมและฝึกปฏิบัติธรรมเพื่อดับกิเลสและกองทุกข์ให้หมดสิ้นไปจากความคิดอย่างต่อเนื่องในชีวิตประจำวัน.

ความเพียรในการศึกษาวิจัยธรรมและฝึกปฏิบัติธรรมเป็นเรื่องสำคัญ ท่านควรฝึกมีความเพียรทางธรรม(เพียรชอบ)อย่างสม่ำเสมอ จนมีการเพิ่มพูนข้อมูลด้านความเพียรในความจำของท่านอย่างมั่นคง และเป็นคนมีนิสัยของความเพียรชอบสืบไป.

๔.๔.๔ ฝึกให้มีความเบาสบายทางจิตใจ(ปีติ). ความเบาสบายทางจิตใจ คือ ภาวะที่ไม่มีความทุกข์ทางจิตใจ หรือไม่มีความหนักใจ เนื่องจากขณะนั้น ไม่มีการแบกภาระทางความคิดที่เป็นกิเลส ซึ่งเป็นความเบาสบายทางจิตใจในพระพุทธศาสนา.

ขณะที่ท่านมีสติในการศึกษาวิจัยธรรมทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ(ธัมมวิจัย)อย่างถูกต้องอยู่นั้น ท่านควรมีความเบาสบายทางจิตใจ เพราะไม่คิดด้วยกิเลส.

การมีความเบาสบายทางจิตใจ(ปีติ)ในขณะฝึกปฏิบัติธรรมอยู่นั้น เป็นเครื่องชี้วัดว่า ท่านกำลังศึกษาและฝึกปฏิบัติธรรมอย่างได้ผลและถูกทาง.

การที่จิตใจไม่เบาสบายหรือชุ่มมัว ให้มีสติค้นหาสาเหตุทันที และดับสาเหตุนั้น ๆ อย่างรวดเร็วจนเป็นนิสัย.

การที่จิตใจไม่เบาสบาย จึงเป็นเครื่องชี้วัดอย่างหนึ่งว่า ท่านอาจศึกษาและฝึกปฏิบัติธรรมไม่ถูกทาง หรือยังไม่ถูกต้อง ไม่ครบถ้วน และไม่ต่อเนื่องก็ได้.

เมื่อมีสติรู้เห็นว่า มีการคิดด้วยกิเลส ก็ให้รีบระงับความคิดนั้น ๆ เสีย และสอนตนเองว่า “จะไม่คิดด้วยกิเลสชั่วชีวิต”.

ปิตีทางโลกจะแตกต่างจากปิตีทางธรรมมาก. ปิตีทางโลกมักเกิดขึ้นจากความดีใจที่สมความปรารถนา ซึ่งส่วนใหญ่จะไม่มี ความสงบทั้งทางร่างกายและจิตใจ เช่น ดีใจจนน้ำตาไหลเมื่อสมหวัง ขนลุกชันเพราะทราบข่าวดี ตัวสั่นคลอนด้วยความดีใจ ยิ้ม ย่องผ่องใสในความสำเร็จ หัวเราะด้วยความสะใจ เป็นต้น.

ส่วนปิตีทางธรรมนั้น เป็นเรื่องของความเบาสบายจาก ความบริสุทธิ์ทางจิตใจ ซึ่งเกิดขึ้นในขณะที่ไม่ได้คิดด้วยกิเลส. ผู้ที่บรรลुธรรมจะมีปิตีทางธรรมในจิตใจ มีความสงบทั้งทางร่างกาย และจิตใจด้วย แต่จะไม่มีอาการของปิตีทางโลก.

๔.๔.๕ ฝึกให้มีความสงบ(ปัสสัทธิ). ความสงบ คือ ภาวะของจิตใจที่สงบเรียบ เนื่องจากขณะนั้น ไม่มีกิเลสเจือปน เข้ามาในความคิด หรือไม่มีความคิดฟุ้งซ่าน.

การมีอาการเบาสบายทางจิตใจและมีความสงบในขณะที่ฝึกปฏิบัติธรรมตามที่ได้ศึกษาค้นคว้า จึงเป็นเครื่องบ่งบอกว่า ท่านศึกษาธรรมและฝึกปฏิบัติธรรมได้ถูกต้อง เพราะสามารถรู้เห็นและควบคุมความคิดไม่ให้เกิดด้วยกิเลส รวมทั้งไม่ให้เกิดฟุ้งซ่านได้ด้วย. ให้ท่านฝึกตรวจสอบที่จิตใจของตนเองเช่นเดียวกับเรื่องความเบาสบายของจิตใจ.

ถ้าฝึกปฏิบัติธรรมตามที่ได้ศึกษาและค้นคว้ามา แล้วเกิดอาการของปิติทางโลก ก็ถือว่า การปฏิบัติธรรมยังไม่ถูกต้อง เพราะยังมีการคิดปรุงแต่งอยู่.

ขณะที่จิตใจไม่มีความเบาสบายและไม่มีความสงบ ก็แสดงให้รู้ว่า ความคิดในขณะนั้น อาจเป็นกิเลส.

ความคิดฟุ้งซ่านแม้จะไม่เจือปนด้วยกิเลส แต่ก็ทำให้จิตใจไม่สงบ เป็นผลให้ไม่สามารถบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ได้. สำหรับจิตใจของผู้ฝึกปฏิบัติธรรมอย่างถูกต้อง ครอบงำ และต่อเนื่อง ก็จะมี ความเบาสบายรวมทั้งมีความสงบทางจิตใจอย่างต่อเนื่อง.

ขณะร่างกายเจ็บป่วย หรือขณะที่ได้รับยาที่มีผลต่อการทำงานของสมอง หรือสมองได้รับการกระทบกระเทือน จิตใจก็อาจไม่สงบด้วย เพราะธรรมชาติของสมองเป็นเช่นนั้นเอง.

๔.๔.๖ ฝึกเจริญสมาธิ. สมาธิ คือ ภาวะของจิตใจที่ตั้งมั่น(มีสติ)อยู่กับกิจเล็ก ๆ เพียงกิจเดียว(เอกัคคตา) โดยไม่เผลอสติ ไม่คิดฟุ้งซ่าน รวมทั้งมีการปล่อยวาง(อุเบกขา)จากการรับรู้และการคิดเรื่องต่าง ๆ ในระยะเวลาที่เหมาะสมกับเหตุปัจจัยของแต่ละบุคคล.

ขณะจิตที่ตั้งมั่นอยู่ในสมาธิ จิตใจจะสงบ ไม่มีการคิด (หยุดคิด) จึงไม่มีความคิดและการกระทำที่มีกิเลสเจือปน ขณะเดียวกัน ร่างกาย สมอ และจิตใจได้พักผ่อนอย่างมีสติอีกด้วย.

๔.๔.๗ ฝึกปล่อยวาง(อุเบกขา). ความปล่อยวาง คือ ภาวะของจิตใจที่ไม่คิดด้วยกิเลส ซึ่งเกิดขึ้นจากการเจริญสมาธิ สลับกับการเจริญสติได้ดี จนสามารถหยุดและควบคุมความคิดไม่ให้คิดอกุศลได้ เป็นผลให้จิตที่ตั้งอยู่ในความบริสุทธิ์ผ่องใส ไม่มีความทุกข์(เป็นไปตามโอวาทปาฏิโมกข์) ซึ่งเป็นภาวะของนิพพานที่ท่านควรฝึกให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องทั้งวัน เพราะเป็นเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา.

อุเบกขามี ๒ กลุ่ม* กลุ่มที่ ๑ คือ อุเบกขาที่เกิดขึ้นจากการเจริญสมาธิ ซึ่งเป็นอุเบกขาที่มีการปล่อยวางเรื่องต่าง ๆ หมด คงมีแต่การรับรู้ความรู้สึกของลมหายใจที่ผ่านเข้าออกตรงรูจมูกเท่านั้น. กลุ่มที่ ๒ คือ อุเบกขาที่เกิดขึ้นในขณะเจริญสติ ได้แก่

อุเบกขาในพรหมวิหารธรรม. อุเบกขาในขณะเจริญสติ คือ การมีสติในการควบคุมความคิดและการกระทำต่าง ๆ ให้เป็นไปตามโอวาทปาฏิโมกข์.

พระพุทธเจ้าตรัสสอนพระอานนท์เรื่องโพชฌงค์ ๗ ว่า **"ดูกรอานนท์ ! ธรรมหนึ่งคืออานาปานสติสมาธิ ภิกษุเจริญให้มากแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยังสติปัฏฐาน ๔ อย่างให้บริบูรณ์, สติปัฏฐาน ๔ อันภิกษุเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมทำโพชฌงค์ ๗ อย่างให้บริบูรณ์, โพชฌงค์ ๗ อันภิกษุเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยังวิชชาและวิมุตติ(ความหลุดพ้น)ให้บริบูรณ์"** (พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน หน้า ๑๑๓ สุขีพ บุญญาณภาพ).^{๒๓}

การตรัสสอนเช่นนี้ เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า ในการฝึกปฏิบัติธรรมนั้น ควรเริ่มต้นด้วยการฝึกเจริญอานาปานสติสมาธิเสียก่อน ครั้นเจริญสมาธิได้ดีตามสมควรแล้ว จึงฝึกเจริญสติ(สติปัฏฐาน ๔) ครั้นฝึกเจริญสติได้ดีตามสมควรแล้ว จึงฝึกตามหัวข้อต่าง ๆ ในองค์ธรรมของการตรัสรู้(โพชฌงค์ ๗)และฝึกให้มาก เพื่อให้มีสติปัญญาทางธรรมอย่างถูกต้องและครบถ้วน(บริบูรณ์) เป็นผลให้หลุดพ้นจากกิเลสได้หมดสิ้น.

องค์ธรรมแห่งการตรัสรู้(โพชฌงค์ ๗) จึงเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยอริยสัจ ๔ ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ เพื่อให้

รู้แจ้งชัดในอริยสัจ ๔ (มีวิชชา) เป็นผลให้หลุดพ้น(วิมุตติ)จากกิเลสและกองทุกข์เป็นพระอรหันต์.

พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทุกองค์ได้ปฏิบัติธรรมตามองค์ธรรมแห่งการตรัสรู้มาแล้ว จนถึงขั้นปล่อยวาง(อุเบกขา) เพราะไม่คิดด้วยกิเลส ตัณหา และอุปาทานได้อย่างต่อเนื่อง จึงเป็นพระอรหันต์ผู้ดับกิเลสและกองทุกข์ในปัจจุบันชาติของท่านทั้งสิ้น.

๔.๕ ฝึกพิจารณาอริยสัจ ๔. อริยสัจ ๔ คือ ความจริงที่ประเสริฐ ซึ่งประกอบด้วย ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค. เมื่อแยกออกเป็นองค์ธรรมใหญ่จะมี ๒ องค์ธรรม คือ ปฏิจจสมุปบาท และมรรคมีองค์ ๘.

การพิจารณาทุกหัวข้อธรรม(ทุกองค์ธรรม)ในอริยสัจ ๔ จัดว่า เป็นการพิจารณาธรรมที่มีความสมบูรณ์อย่างครบถ้วนที่สุด. ดังนั้น ท่านควรศึกษาอริยสัจ ๔ และฝึกปฏิบัติธรรมตามมรรคมีองค์ ๘ อย่างถูกต้อง ครบถ้วน และต่อเนื่อง จนสามารถดับกิเลสและกองทุกข์ได้อย่างต่อเนื่อง จึงจะเป็นการรู้แจ้งชัดในอริยสัจ ๔ ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ หรือดับความหลง(ดับวิชชา)ได้หมดสิ้น.

การศึกษาอริยสัจ ๔ ทุกหัวข้อธรรมตามที่พระพุทธเจ้าตรัสสอน(ปริยัติ) พร้อมทั้งนำไปทดลองฝึกปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำ

วัน(ปฏิบัติ) แล้วตรวจสอบและพิสูจน์ผล(ธัมมวิชัย)อย่างจริงจัง เพื่อให้เกิดสติปัญญาทางธรรมอย่างถูกต้องและครบถ้วน(เพิ่ม วิชา).

เมื่อท่านได้รับผลจากการปฏิบัติธรรม(ปฏิบัติ)ตามสมควรแล้ว ก็ควรช่วยกันแนะนำให้ผู้อื่นได้ทราบ(เผยแผ่) ตามกำลัง ความรู้และความสามารถ เพื่อช่วยเพื่อนมนุษย์ให้พ้นทุกข์ทาง จิตใจต่อไป.

ให้ฝึกมีสติพิจารณาธรรม(ศึกษาธรรม ทบทวนธรรม ใช้ ธรรม)ในชีวิตประจำวัน เพื่อให้ข้อมูลธรรมคงอยู่ในความจำ พร้อมทั้ง สอนและตักเตือนตนเองอยู่เสมอว่า “จะมีสติและความเพียร ในการศึกษาธรรม ทบทวนธรรม และใช้ธรรมในชีวิตประจำวัน เพื่อไม่ให้ธรรมเสื่อมหายไปจากจิตใจของเรา”.

หัวข้อในการพิจารณาธรรมเรื่องต่าง ๆ มีดังนี้ :-

๑. นิรวรณ ๕
๒. ชันธ ๕
๓. อายตนะ ๖
๔. โพชฌงค์ ๗
๕. อริยสัจ ๔

การมีความรู้ในอริยสัจ ๔ เพียงเรื่องเดียว ก็จะครอบคลุมธรรมทั้งหมด.

สรุป: ให้ท่านมีสติพิจารณาธรรม จนมีความรู้ในหัวข้อธรรมทั้ง ๕ และรู้เห็นความจริงว่า ความรู้ทางธรรมที่จดจำไว้ได้หรือเคยใช้ได้ในชีวิตประจำวันนั้น ล้วนแต่เป็นไตรลักษณ์ เพราะความรู้มีการเสื่อมหายไปจากความจำได้ตามเหตุปัจจัยของแต่ละบุคคล จึงสมควรที่จะมีสติในการศึกษาธรรม ทบทวนธรรม และใช้ธรรมเป็นประจำ เพื่อให้ความรู้ทางธรรมยังคงมีอยู่ในความจำต่อไป หรือเพิ่มมากขึ้น.

รู้เห็นขั้น ๕ ว่าเป็นไตรลักษณ์ ทำให้เกิดความสุข

การรู้เห็นแจ้งชัดตามความเป็นจริงว่า ชีวิต(ขั้น ๕)เป็นไตรลักษณ์ จะทำให้ไม่คิดด้วยกิเลสเป็นผลให้ความยึดมั่นถือมั่นลดลงหรือหมดไป.

พระพุทธเจ้าตรัสสอนอย่างง่าย ๆ ว่า “ท่านเอ๋ย อริยสาวกผู้ได้เรียนสดับแล้ว(สาวกผู้ศึกษาอริยสัจ ๔*)....ฉลาดในอริยธรรม(มีความรู้ในอริยสัจ ๔*) ฝึกอบรมดีแล้วในอริยธรรม(ฝึกปฏิบัติธรรมตามมรรคมีองค์ ๘ ดีแล้ว*)....(ย่อมเห็นขั้น ๕ เป็นไตรลักษณ์*)....จึงไม่ยึดติด ไม่ถือค้ำ

ไว้ ไม่มันหมายปักใจ(ไม่ยึดมั่นถือมั่น*)....ยอมเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข(สุขสงบหรือนิพพาน*)ตลอดกาลนาน” (พุทธธรรม หน้า ๗๘/๑ ป.อ.ปยุตโต).^{๖๔} การตรัสสอนเช่นนี้เป็นเครื่องแสดงให้รู้ว่า สาวกที่ประเสริฐ(สาวกผู้ที่มีความรู้ในอริยสัจ ๔ ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ) จะสามารถดับความคิดที่เป็นกิเลส จึงไม่เกิดความคิดที่ยึดมั่นถือมั่นในขั้น ๕ เป็นผลให้จิตตั้งอยู่ในภาวะนิพพานได้ตลอดกาลนาน.

แนวนำวิธีฝึกพิจารณากาย เวทนา จิต ธรรมในชีวิตประจำวัน

ถึงแม้ว่าท่านจะมีความรู้ว่า กาย เวทนา จิต ธรรม เป็นไตรลักษณ์อย่างเต็มอก แต่ถ้าไม่ทบทวนอยู่เสมอ ๆ ไม่นานนัก ข้อมูลความเป็นไตรลักษณ์ในความจำก็จะลดลง รวมทั้งความสามารถในการใช้ข้อมูลความเป็นไตรลักษณ์มาประกอบการคิด และพิจารณา ก็จะลดลงอย่างรวดเร็วด้วย.

ในชีวิตประจำวัน ก่อนนอนทุกคืน ท่านควรตั้งเตือนตนเองว่า เราได้ยู่รอดปลอดภัยมาอีก ๑ วันแล้ว แต่อาจเจ็บป่วย พิการ หรือตายในคืนนี้หรือเมื่อไรก็ได้ เพราะชีวิตเราเป็นไตรลักษณ์

และเราพร้อมที่จะเผชิญปัญหาทุกอย่างตลอดเวลา ด้วยความไม่ประมาท.

เมื่อตื่นนอน ก็ควรพิจารณาสั้น ๆ ว่า เรารอดชีวิตมาอีก ๑ คืน ชีวิตของเราเป็นไตรลักษณ์ วันนี้เราจะปฏิบัติตนตามโอวาทปาฏิโมกข์ โดยการมีสติรักษาร่างกายและจิตใจนี้ให้ดีที่สุด ด้วยความไม่ประมาท.

เมื่อขับถ่ายสิ่งปฏิกูล เมื่อรับประทานอาหาร ก็ตักเตือนตนเองว่า วันนี้ยังคงทำได้ แต่ไม่รู้ว่าเมื่อไรเราจะทำไม่ได้ เพราะชีวิตของเราเป็นไตรลักษณ์ จึงไม่ควรประมาท.

ระหว่างเดินทางไปทำงาน ให้มีสติในการระวังความปลอดภัยและตักเตือนตนเองว่า ชีวิตเราเป็นไตรลักษณ์ ถ้าเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้น เราจะพยายามทำให้ดีที่สุด ด้วยความไม่ประมาท.

ขณะทำงาน เมื่อมีความคิดไม่ตรงกับผู้ร่วมงาน ให้เสนอความคิดพร้อมทั้งมีสติคอยตักเตือนตนเองว่า ความคิดของเราเป็นไตรลักษณ์ อย่าประมาทจนเกิดความยึดมั่นถือมั่นในความคิดของตนเอง และขณะอยู่กับครอบครัวก็ฝึกเช่นเดียวกัน.

เป็นที่น่าสังเกตว่า ยังไม่เคยมีมนุษย์ใดในโลกนี้ที่คิดตรงกันทุกเรื่อง แม้กระทั่งความคิดของตนเองก็ยังมีเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ.

การขัดแย้งทางความคิด เกิดจากความยึดมั่นถือมั่นในความคิดของตนเอง จึงเป็นผลให้เกิดความไม่พอใจ ไม่ชอบ และอาจรุนแรงถึงขั้นโกรธ แค้นเคือง พยาบาท จนถึงขั้นทำร้ายกันได้โดยง่าย. ดังนั้น จึงไม่ควรที่จะยึดมั่นถือมั่นในความคิดของตนเองจนเป็นทุกข์อีกต่อไป เพราะความคิดของตนเองและคนอื่นต่างก็เป็นไตรลักษณ์.

ขณะโดนเสียดสี โดนบ่น โดนว่า โดนดู ให้ตักเตือนตนเองว่า ความคิดของแต่ละคนในโลกนี้จะคิดไม่เหมือนกัน ความคิดก็เป็นไตรลักษณ์ แม้ชีวิตเราก็เป็นไตรลักษณ์ ยังไม่รู้เลยว่าจะมีชีวิตข้ามคืนนี้ไปได้หรือเปล่า จึงไม่ควรเลยที่จะยึดมั่นถือมั่นจนเกิดความทุกข์ขึ้นมาทำไม.

ผู้มีอำนาจที่ไม่มีความรู้เรื่องไตรลักษณ์ จะมีความยึดมั่นถือมั่นในความคิดที่เป็นกิเลสของตนเองมาก จึงอาจสร้างความเดือดร้อนให้แก่คนเป็นจำนวนมาก เช่น ฆ่าเพื่อทำลายล้างเผ่าพันธุ์ ฆ่าผู้ที่คิดไม่เหมือนตน หรือรบกันเพราะความคิดที่แตกต่างกัน.

เมื่อมีเรื่องต่าง ๆ ที่ไม่เป็นไปตามที่ปรารถนา เช่น สุขภาพของตนเองไม่ดี มีความทุกข์ ลูกหลานมีปัญหา เสียตำแหน่ง เสียชื่อเสียง มีคนนินทา การงานมีปัญหา ข้าวของเครื่องใช้มีปัญหา

ก็ให้ฝึกตักเตือนตนเองว่า ชีวิตของเราและทุกสิ่งทุกอย่างล้วนเป็นไตรลักษณ์ และคอยมีสติควบคุมจิตใจของตนเองไม่ให้คิดด้วยกิเลสตลอดไป ความทุกข์ก็จะไม่เกิดขึ้น. เมื่อมีเรื่องต่าง ๆ ที่สมปรารถนา ก็ให้ฝึกตักเตือนตนเองในลักษณะเดียวกัน เพื่อไม่ให้เกิดความยึดมั่นถือมั่น.

ท่านควรฝึกพิจารณาธรรมและทบทวนข้อมูลความรู้ดังกล่าว พร้อมทั้งตอกย้ำด้วยการสอนหรือตักเตือนตนเองในเรื่องความเป็นไตรลักษณ์ไว้เสมอ โดยใช้ระยะเวลาสั้น ๆ ๔ - ๕ วินาทีวันละ ๒ - ๓ ครั้ง หรือตามความเหมาะสม เพื่อคงไว้หรือเพิ่มพูนข้อมูลด้านไตรลักษณ์ในความจำ เพราะถ้าท่านจำไม่ได้ ท่านก็จะมีข้อมูลด้านสติปัญญาทางธรรมไว้ใช้ดับกิเลสในชีวิตประจำวัน. การให้เวลาตามสมควรในการตักเตือนตนเอง จะทำให้สมองจดจำข้อมูลได้ดีขึ้น.

ในยามปกติ ขณะทำกิจต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน ท่านก็ควรฝึกทบทวนเป็นครั้งคราวและตักเตือนตนเองว่า **"อย่ายึดมั่นถือมั่นในร่างกายและจิตใจด้วยความคิดที่เป็นกิเลส"** เพื่อโน้มน้าวจิตใจของท่านไม่ให้คิดด้วยกิเลสไว้เสมอ ตามที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนไว้ว่า **"ภิกษุมองเห็นด้วยสัมมาปัญญา(ปัญญาชอบ*)ตามที่มันเป็น(จริง*)ว่า ชันธ ๕....ไม่ใช่ของเรา(ด้วย**

ความคิดที่เป็นกิเลส*)....เมื่อรู้้อย่าง เห็น้อย่างนี้ จึงไม่มีอหังการ(ความทะนงตัว*) มมังการ(ความถือว่าเป็นของเรา*) และมานานุสัย(ความถือตัว*)....” (พุทธธรรม หน้า ๗๐/๕๑ ป.

อ. ปยุตโต).^{๖๕}

การตรัสสอนเช่นนี้ เป็นเครื่องแสดงว่า เมื่อมีปัญญาที่ถูกต้องตามความเป็นจริงว่า ร่างกายและจิตใจเป็นไตรลักษณ์ ก็จะไม่คิดด้วยกิเลส จึงไม่เกิดความยึดมั่นถือมั่นต่าง ๆ เช่น ไม่มีความทะนงตัว ไม่ยึดมั่นถือมั่นว่าฉันท์ ๕ นี้เป็นของเรา และไม่ถือตัวถือตนหรือไม่มีมานะ เป็นต้น.

ท่านควรฝึกตัดเตือนตนเองว่า ชีวิตนี้เป็นไตรลักษณ์ซ้ำแล้วซ้ำอีก หรือฝึกเช่นนี้จนเป็นนิสัยปกติ เพื่อให้น้ำวจิตใจไม่ให้เกิดด้วยกิเลส เป็นผลให้มีการคลาย ดับ และสลัดเสียได้จากความยึดมั่นถือมั่น.

สติปัฏฐาน ๔ จึงเป็นเรื่องราวของการพัฒนาจิตใจเพื่อให้เกิดการลด ละ หรือเลิกความยึดมั่นถือมั่นในฉันท์ ๕ ความทะยานอยาก ซึ่งเกิดขึ้นจากความคิดที่เป็นกิเลส ที่ทุกคนพึงศึกษา ทำความเข้าใจ และจดจำ พร้อมทั้งใช้เป็นข้อมูลในการดำเนินชีวิตที่เป็นทางสายกลาง ไม่มีทุกข์จากการคิดด้วยกิเลส คงมุงคิดและทำแต่กุศลให้ถึงพร้อม ด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์ผ่องใส

เป็นบุคคลที่ประเสริฐ เพื่อให้เกิดสันติสุขกับตนเอง สังคม และ
สิ่งแวดล้อมอย่างจริงจัง จนถึงที่สุด.

พระอรหันต์ยังต้องพิจารณาขั้น ๕ ว่าเป็นไตรลักษณ์

การพิจารณาว่าขั้น ๕ เป็นไตรลักษณ์ เป็นเรื่องสำคัญ
เพราะเป็นการทำให้เกิดปัญญารู้แจ้งชัดตามความเป็นจริงใน
ชีวิตของตนเอง เพื่อจะได้คลาย ดับ หรือสลัดเสียได้ซึ่งความคิด
ยึดมั่นถือมั่นให้หมดสิ้นไป.

การพิจารณาขั้น ๕ ว่าเป็นไตรลักษณ์ จึงเป็นเรื่องที่
อริยบุคคลทุกระดับรวมทั้งพระอรหันต์จะต้องพิจารณาอยู่เสมอ
เพื่อตอบย้าข้อมูลสัจธรรมนี้ให้คงอยู่ในความจำอย่างแน่นแฟ้น
จนกว่าจะถึงที่สุด ดังตัวอย่างต่อไปนี้ :-

**พระมหาโกฏฐิตะ(ถามพระสารีบุตรว่า*) : ....ภิกษุผู้มี
ศีลควรโยนิโสมนสิการ(พิจารณา*)ธรรมจำพวกไหน ?**

**พระสารีบุตร(ตอบว่า*) : ....ควรโยนิโสมนสิการ
อุปาทานขั้น ๕....(ว่าเป็นไตรลักษณ์*).....จะพึงประจักษ์
แจ้งโสดาปัตติผล(เป็นพระโสดาบัน*).**

**พระมหาโกฏฐิตะ: ภิกษุโสดาบันละท่าน ควรโยนิโส
มนสิการธรรมจำพวกไหน ?**

พระสารีบุตร: ....ควรโยนิโสมนสิการอุปาทานชั้นที่ ๕ .... (ว่าเป็นไตรลักษณ์*) .... จะพึงประจักษ์แจ้ง สกทาคามีผล(เป็นพระสกทาคามี*)

พระมหาโกณฑัญญะ(ถามต่อไปเรื่อย ๆ จนถึงคำถามที่ว่า*): พระอรหันต์ละท่าน ควรโยนิโสมนสิการธรรมจำพวก ไหน ?

พระสารีบุตร: แม้พระอรหันต์ก็ควรโยนิโสมนสิการ อุปาทานชั้นที่ ๕ .... (ว่าเป็นไตรลักษณ์ เพื่ออยู่เป็นสุขใน ปัจจุบันที่เห็นได้ทันตา = ทิฏฐธรรมสุขวิหาร*) (พุทธธรรม หน้า ๓๕๑ ป.อ.ปยุตโต).^{๖๖}

การที่พระสารีบุตรสอนเช่นนี้ เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า คนทั่วไปและอริยบุคคลทุกระดับต้องพิจารณาความไตรลักษณ์ ของร่างกายและจิตใจ(ชั้นที่ ๕)ของตนไว้เสมอ. แม้แต่พระอรหันต์เอง ก็ยังต้องพิจารณาหรือทบทวนความเป็นไตรลักษณ์ของตน อยู่อยู่เสมอ เพื่อให้ความรู้เรื่องไตรลักษณ์ยังคงมีอยู่ในความจำ อย่างครบสมบูรณ์ และสามารถใช้เป็นข้อมูลความเป็นไตรลักษณ์ ที่มีอยู่ในความจำ ทำการดับความยึดมั่นถือมั่นในร่างกายและ จิตใจนี้ให้หมดไป.

เป็นพระอรหันต์เพราะไม่มีความยึดมั่นถือมั่น

เมื่อวิเคราะห์(พิจารณา)เรื่องความทุกข์ทั้งหลายที่เกิดขึ้นในจิตใจ จะพบว่า ความทุกข์ทั้งหลายเกิดจากความยึดมั่นถือมั่นในขั้น ๕ ที่เกิดขึ้นจากการคิดด้วยกิเลสนี้เอง. ความยึดมั่นถือมั่นมีอยู่ในความจำของทุกคน แต่ถ้าไม่คิดด้วยกิเลสหรือไม่คิดด้วยความยึดมั่นถือมั่น ความยึดมั่นถือมั่นก็ไม่เกิดขึ้นในความคิดและความทุกข์ก็จะไม่เกิดขึ้นด้วย.

พระพุทธเจ้าตรัสสอนว่า “ ภิขุทั้งหลาย ! ....เมื่อใด ภิขุ.... (รู้ชัดซึ่งอริยสัจ ๔ และทางออกจากอุปาทานขั้น ๕ ตามที่มันเป็นจริงแล้ว หรืออวิชชาดับ*)....เป็นผู้หลุดพ้น เพราะไม่ถือมั่น, ภิขุนี้เรียกว่า อรหันตชีนาสพ(พระอรหันต์) เป็นผู้อยู่จบ เสรีกิจ ปลงภาระลงได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตน หมดเครื่องผูกมัดไว้กับภพ เป็นผู้หลุดพ้น เพราะรู้ถูกต้อง(รู้อริยสัจ ๔ ตามความเป็นจริง*)” (พุทธธรรม หน้า ๓๕๕ ป.๑. ปยุตโต).^{๖๗}

การตรัสสอนเช่นนี้ เป็นเครื่องแสดงว่า เมื่อใดที่ภิขุหมดความหลง(อวิชชาดับ) จะเป็นผู้ที่หลุดพ้นจากความยึดมั่นถือมั่นในร่างกายและจิตใจนี้ (ไม่มีอุปาทานขั้น ๕ เพราะไม่คิดด้วยกิเลส)อย่างต่อเนื่อง ภิขุเช่นนี้ คือ พระอรหันต์ ที่มีความสำเร็จ (อยู่จบ สำเร็จกิจ)ในการปลงภาระต่าง ๆ ที่เป็นกิเลสได้แล้ว ได้

พันธุฯและทำจิตใจให้บริสุทธิ์ผ่องใส(บรรลุประโยชน์) ไม่มีจิตใจที่คิดวนเวียนด้วยกิเลส(ภพดับ) เป็นผู้หลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์(เป็นผู้หลุดพ้น) เพราะมีความรู้ในอริยสัจ ๔ และสามารถปฏิบัติธรรมตามมรรคมีองค์ ๘ ได้อย่างถูกต้อง ครบถ้วน และต่อเนื่อง(รู้ถูกต้อง).

พระอรหันต์ คือ ผู้ที่พันธุฯได้อย่างต่อเนื่อง เพราะดับอริยชาติได้หมดสิ้น จึงไม่คิดด้วยกิเลส ไม่มีความทะยานอยาก และไม่มีความยึดมั่นถือมั่น.

สรุปเรื่องการศึกษาฐานทั้ง ๔ ของสติ

การศึกษาฐานทั้ง ๔ ของสติ คือ การศึกษาเรื่องของกาย เวทนา จิต ธรรม เพื่อให้เกิดความรู้ที่ถูกต้องตามความเป็นจริง และรู้เห็นความเป็นไตรลักษณ์. ทั้งนี้ ก็เพื่อโน้มน้าวจิตใจไม่ให้มีความยึดมั่นถือมั่นในขั้น ๕ และใช้ความรู้ทางธรรมทำการควบคุมความคิด(ซึ่งเป็นหัวหน้าของกาย เวทนา จิต) ไม่ให้คิดด้วยกิเลส จะได้ไม่มีความทะยานอยาก ไม่มีความยึดมั่นถือมั่น และไม่มีความทุกข์.

ส่วนใหญ่ของชีวิตอยู่กับเรื่องของสติ และส่วนน้อยอยู่กับเรื่องของสมาธิ. ดังนั้น ความพันทุกขในชีวิตประจำวันจึงต้องอาศัยความรู้และความสามารถทางธรรมในการดำเนินชีวิตประจำวัน นั่นก็คือการเจริญสติ(สติปัฏฐาน ๔) ในชีวิตประจำวัน.

ขั้นตอนที่ ๒. ฝึกมีสติในการใช้ความรู้และความสามารถทางธรรม ทำการรู้เห็นและควบคุม กาย เวทนา จิต ไม่ให้เจือปนด้วยกิเลส เพื่อการดับความทุกข์ในชีวิตประจำวัน (อานาปานสติวิปัสสนาสติปัฏฐาน ๔).

การฝึกมีสติอยู่พื้นฐานทั้ง ๔ ในชีวิตประจำวัน คือ การฝึกมีสติในการใช้ความรู้และความสามารถทาง **ธรรม** ทำการรู้เห็นและควบคุม **กาย เวทนา จิต** ไม่ให้เจือปนด้วยกิเลส.

วิธีฝึกมีสติในการใช้ความรู้และความสามารถทางธรรม ทำการรู้เห็นและควบคุมกาย เวทนา จิต เพื่อการดับกิเลสและกองทุกข์ เรียกกันตามภาษาบาลีว่า "อานาปานสติวิปัสสนาสติ

ปฏิฐาน ๔ " ซึ่งประกอบด้วยคำว่า "อานาปานสติ + วิปัสสนา + สติปฏิฐาน".

"อานาปานสติ" คือ การมีสติอยู่กับการรับรู้ความรู้สึกของลมหายใจที่ผ่านเข้าออกตรงจมูกอยู่เสมอในขณะที่ไม่ได้นอนหลับ เพื่อใช้เป็น **"ฐานหลักของสติ"** ในชีวิตประจำวัน.

"วิปัสสนา" คือ การรู้เห็นตามความเป็นจริง.

"สติปฏิฐาน ๔" คือ การมีสติอยู่ที่ **กาย เวทนา จิต ธรรม**.

"อานาปานสติ + วิปัสสนา + สติปฏิฐาน ๔" คือ การเจริญสติในชีวิตประจำวันด้วยการพยายามมีสติอยู่ที่ฐานหลักของสติไว้เสมอ พร้อมทั้งแบ่งสติไปใช้**ความรู้ทางธรรม**(ความรู้จากขั้นตอนที่ ๑) และ**ความสามารถทางธรรม**(ความสามารถในการเจริญสติในขั้นตอนที่ ๒) ทำการรู้เห็นและควบคุม **กาย เวทนา จิต** (กายและใจ) ไม่ให้มีกิเลสเจือปน.

ท่านควรตั้งใจอ่านบทสรุปของทุกข้ออย่างช้า ๆ เพื่อช่วยให้ท่านเข้าใจประเด็น และจดจำไว้ได้โดยง่าย.

วิธีฝึกเจริญอานาปานสติวิปัสสนาสติปัฏฐาน ๔ ในชีวิตประจำวัน

ท่านควรทำความเข้าใจในเนื้อหาของทุกหัวข้อธรรม(ทุกองค์ธรรม)ให้ชัดเจน อย่าข้ามขั้น พร้อมทั้งตั้งใจทดลองฝึกปฏิบัติธรรมในทุกขั้นตอน เพื่อให้ท่านพิสูจน์ผลของการฝึกปฏิบัติธรรมว่า สามารถดับกิเลสและกองทุกข์ได้อย่างมีประสิทธิภาพจริงหรือไม่ ถ้าดับกิเลสและกองทุกข์ได้จริง ท่านจะได้หมดความลังเลสงสัย(วิจิกิจฉา)ในอริยสัจ ๔ อีกต่อไป.

การฝึกอานาปานสติวิปัสสนาสติปัฏฐาน ๔ เรียกย่อ ๆ ว่า ฝึกเจริญสติหรือฝึกวิปัสสนา ซึ่งแบ่งการฝึกออกเป็น ๔ ฐานหลัก แต่ละฐานหลักมี ๔ ข้อย่อย รวมทั้งหมดมี ๑๖ ข้อย่อย ดังนี้ :-

ฐานที่ ๑. วิธีฝึกเจริญสติที่ฐานกาย(บำเพ็ญกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน)ในชีวิตประจำวัน

ก่อนศึกษาเรื่องนี้ ขอให้ท่านทบทวนเรื่องการพิจารณากายในขั้นตอนที่ ๑ เสียก่อน เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาเรื่องนี้.

การเจริญสติที่ฐานกาย ก็เพื่อการมีสติคอยรู้เห็น(เฝ้าระวัง)ว่า ในปัจจุบันขณะ มีการกระทำทางร่างกายและคำพูดที่เป็นกิเลส

หรือไม่ ถ้ามีก็ให้ระงับเสีย และคอยตักเตือนตนเองอยู่เสมอว่า ร่างกายนี้เป็นไตรลักษณ์ ไม่สมควรเลยที่จะยึดมั่นถือมั่นในร่างกายนี้ ด้วยความคิดที่เป็นกิเลสอีกต่อไป.

ข้อที่ ๑.๑ และ ๑.๒ คือ การฝึกมีสติอยู่กับการรับรู้ความรู้สึกของลมหายใจที่ผ่านเข้าออกตรงจมูก เพื่อฝึกให้มีฐานหลักของสติ.

การรับรู้ความรู้สึกของลมหายใจที่ผ่านเข้าออกตรงจมูกนั้น เป็นการรับรู้ความรู้สึกทางกาย จึงจัดว่าเป็นฐานกาย.

ข้อที่ ๑.๓ และ ๑.๔ คือ การฝึกมีสติอยู่ที่ฐานหลักของสติ พร้อมกับฝึกแบ่งความตั้งใจ(แบ่งสติ)ไปใช้ในการรู้เห็นการกระทำต่าง ๆ ทางกาย(กายและวาจา)ในปัจจุบันขณะว่า มีกิเลสหรือความทะยานอยาก หรือความยึดมั่นถือมั่น หรือความทุกข์ทางกายที่เกิดขึ้นจากความทุกข์ทางจิตใจหรือไม่ ทันทิที่รู้เห็นว่ามีการกระทำที่มีต้นเหตุจากความคิดที่เป็นกิเลสเกิดขึ้น ก็ให้รีบหยุดการกระทำหรือดับความทุกข์นั้น ๆ ทันทิ.

การฝึกเจริญสติที่ฐานกาย มีขั้นตอนในการฝึก ๔ ข้อย่อยตามเนื้อหาในพระไตรปิฎก(ที่มีตัวอักษรเอนและหนา) และต่อด้วยคำอธิบายตามความเข้าใจของผู้เขียน มีดังนี้ :-

๑.๑ เมื่อหายใจออกยาว ก็รู้ชัดว่าหายใจออกยาว
เมื่อหายใจเข้ายาว ก็รู้ชัดว่าหายใจเข้ายาว

การฝึกในข้อที่ ๑.๑ และ ๑.๒ นี้ ใช้สำหรับผู้เริ่มต้นฝึกสติและสมาธิใหม่ ๆ เพื่อให้รู้จักวิธีรับรู้ความรู้สึกของลมหายใจที่ผ่านเข้าออกตรงรูจมูก.

อาจฝึกในท่านั่งบนเก้าอี้ สำหรับผู้สูงอายุและผู้ป่วยฝึกในท่านอนก็ได้ ตามความเหมาะสม.

ท่านที่เคยฝึกมาบ้างแล้ว ก็ควรทดลองฝึกอีก เพื่อจะได้รู้เห็นด้วยตนเองในวิธีการง่าย ๆ นี้.

ขั้นต้น ควรฝึกด้วยการหลับตา พร้อมทั้งหยุดการเคลื่อนไหวต่าง ๆ และทำจิตใจให้สงบโดยไม่คิดอะไร เป็นระยะเวลาสั้น ๆ ประมาณ ๓๐-๖๐ วินาที แล้วจึงตั้งเจตนาว่า จะมีความตั้งใจ(มีสติ) และมีความเพียรในการฝึกเจริญสติ โดยมีสติคอยรับรู้ความรู้สึกของลมหายใจที่ผ่านเข้าออกตรงรูจมูกอยู่ตลอดเวลา.

ให้เริ่มต้นด้วยการหายใจเข้าและออกยาว ๆ จนสุด เพื่อฝึกมีสติในการรับรู้ความรู้สึกของลมหายใจที่ผ่านเข้าออกตรงรูจมูกไว้เสมอ(เป็นการฝึกมีฐานหลักของสติ ซึ่งมีรายละเอียดในหนังสือเล่ม ๑).

ท่านที่ไม่เคยฝึกมาก่อน ควรหายใจแรงกว่าปกติ แต่อย่าให้แรงมากเกินไป และการหายใจยาว ๆ อย่างเต็มปอด(จนสุด) จะช่วยให้ท่านรับรู้ความรู้สึกของลมหายใจที่ผ่านเข้าตรงจมูกได้ชัดเจน(รู้สึก)ขึ้น. การเริ่มต้นด้วยการหายใจเข้าหรือออกก็ได้ทั้งนั้น เพราะไม่ใช่ประเด็นสำคัญอะไร.

การฝึกมีสติในการรับรู้ความรู้สึกในทุกวินาทีที่ลมหายใจผ่านเข้าออกตรงจมูกดังที่กล่าวแล้ว เป็นเพียงวิธีฝึกสำหรับผู้เริ่มฝึก เพื่อช่วยให้สามารถรับรู้ความรู้สึกของลมหายใจที่กระทบกับจมูกได้โดยง่าย. ครั้นรับรู้ความรู้สึกได้บ้างแล้ว ก็ให้ปรับเปลี่ยนมาเป็นการหายใจตามปกติ.

ในช่วงแรก ควรฝึกขณะหลับตาก่อน เพราะจะช่วยให้สามารถรับรู้ความรู้สึกได้ชัดเจนขึ้น ต่อมาจึงฝึกในขณะที่ลืมตา เพื่อให้สามารถเจริญสติและเจริญสมาธิในชีวิตประจำวันได้โดยสะดวก.

เมื่อใดที่การรับรู้ความรู้สึกของลมหายใจที่ผ่านเข้าออกตรงจมูกลดลงหรือไม่ชัด ก็ให้หายใจเข้าออกยาว ๆ และแรงกว่าปกติเล็กน้อย. ครั้นรับรู้ความรู้สึกได้แล้ว ก็ผ่อนมาเป็นการหายใจตามปกติ หรือใช้วิธีหายใจยาว ๆ ลึก ๆ คล้ายการถอนหายใจสัก ๒ - ๓ ครั้งก็ได้.

ระหว่างหายใจเข้าออกยาว ๆ จะสังเกตว่า มีการใช้สมองในการรับรู้ความรู้สึกของลมหายใจที่ผ่านเข้าออกตรงจมูกได้ชัดเจนมากขึ้น ทำให้โอกาสที่จะคิดฟุ้งซ่านลดลงและความคิดมักจะหยุดลงชั่วคราว เพราะธรรมชาติของสมองเป็นเช่นนั้นเอง.

การถอนหายใจยาว ๆ คราวละ ๒ - ๓ ครั้ง พร้อมกับมีสติรับรู้ความรู้สึกของลมหายใจที่ผ่านเข้าออกตรงจมูกเช่นนี้ จะช่วยให้ท่านหยุดความคิดและควบคุมความคิดได้ดีขึ้น.

ท่านสามารถใช้วิธีการฝึกแบบนี้แทนการบริกรรม เพื่อลดความคิดฟุ้งซ่านลงได้.

ครั้นเมื่อท่านสามารถรับรู้ความรู้สึกของลมหายใจที่ผ่านเข้าออกตรงจมูกได้ดีตามสมควรแล้ว ท่านก็ควรลดการตั้งใจรู้ชัดในทุกวินาทีที่ลมหายใจผ่านเข้าออกตรงจมูก มาเป็นเพียงแค่ว่า หายใจเข้าก็รู้ หายใจออกก็รู้เท่านั้น **เพื่อใช้เป็นฐานหลักของสติ** ก็ถือว่าเพียงพอแล้วที่จะทำให้มีสติอยู่เสมอ และลดปัญหาเรื่องความคิดฟุ้งซ่านลงได้มากมาย.

ท่านไม่ควรถอนหายใจยาว ๆ หรือหายใจแรงจนผู้ข้างเคียงสังเกตเห็น เพราะอาจเข้าใจผิดคิดว่าท่านกำลังมีความเครียด.

ตามธรรมชาติ คนที่มีความเครียดมาก มักชอบถอนหายใจยาว ๆ เพราะจะช่วยให้หยุดคิดเป็นระยะเวลาสั้น ๆ.

ผู้ฝึกปฏิบัติธรรมด้วยการหายใจยาว ๆ ลึก ๆ นั้น เป็นการฝึกกลับมาสัมผัสอยู่กับฐานหลักของสติ พร้อมกับการบริหารกล้ามเนื้อที่เกี่ยวข้องกับลมหายใจ เต็มอากาศให้กับร่างกาย และขับของเสียของร่างกายออกทางปอดได้ดีขึ้นด้วย.

๑.๒ เมื่อหายใจออกสั้น ก็รู้ชัดว่าหายใจออกสั้น เมื่อหายใจเข้าสั้น ก็รู้ชัดว่าหายใจเข้าสั้น

ให้ฝึกมีสติในการรับรู้ความรู้สึกของลมหายใจที่ผ่านเข้าออกตรงจมูกในขณะหายใจเข้าออกสั้น ๆ และเร็วกว่าปกติพอสมควร แต่อย่าเร็วหรือแรงมากเกินไป.

การหายใจในลักษณะนี้ จะช่วยให้สามารถรับรู้ความรู้สึกของลมหายใจที่ผ่านเข้าออกตรงจมูกได้ชัดเจน(รู้ชัด)เช่นกัน.

การฝึกหายใจเข้าออกสั้น ๆ ก็เพื่อให้ผู้ฝึกได้เรียนรู้ถึงการรับรู้ความรู้สึกของลมหายใจที่ผ่านเข้าออกตรงจมูกว่าเป็นอย่างไรเท่านั้นเอง.

การหายใจสั้น ๆ และเร็ว ๆ นั้น ไม่ควรทำนานเกินไป เพราะอาจหน้ามืดได้.

๑.๓ สำเนียงกว่า จักเป็นผู้รู้ตลอดกายทั้งหมด หายใจออก / หายใจเข้า

กายทั้งหมด ในที่นี้หมายถึงการกระทำต่าง ๆ ทางร่างกาย และคำพูด.

ท่านควรเริ่มต้นด้วยการฝึกมีสติอยู่ที่ฐานหลักของสติเสียก่อน โดยการมีสติรับรู้ความรู้สึกของลมหายใจที่ผ่านเข้าออกตรงจมูกอย่างต่อเนื่องเท่าที่จะทำได้.

ฝึกแบ่งสติ(แบ่งความตั้งใจ)จากฐานหลักของสติ ไปตั้งใจ (สำเนียง=เอาใจใส่)รู้เห็น(เป็นผู้รู้)การกระทำต่าง ๆ ทางร่างกาย และคำพูดทั้งหมด(รู้ตลอดกายทั้งหมด)ในปัจจุบันขณะตามความเป็นจริงว่า มีกิเลสหรือความยึดมั่นถือมั่นหรือไม่ โดยใช้ความรู้ที่ได้จากการฝึกพิจารณาภายในสติปัฏฐาน ๔ ตามขั้นตอนที่ ๑ มาประกอบการพิจารณาด้วย(มีรายละเอียดเรื่องการฝึกแบ่งสติในหนังสือเล่ม ๑).

ขณะมีสติรู้เห็นการกระทำต่าง ๆ ทางร่างกายและคำพูดอยู่นั้น ให้ท่านฝึกมีสติส่วนหนึ่งอยู่ที่ฐานหลักของสติไปด้วย. คำว่า หายใจออก / หายใจเข้า ของทุกข้อย่อย คือ การมีสติอยู่ที่ฐานหลักของสติไว้เสมอ* เพื่อป้องกันการคิดฟุ้งซ่าน มีสติตื่นตัว มีความสำรวมระวัง และเตรียมพร้อมในการดับกิเลสอยู่ตลอดเวลา .

๑.๔ สำเหนียกว่า จักเป็นผู้ระงับกายสังขาร หายใจ ออก / หายใจเข้า

กายสังขาร ในที่นี้หมายถึงการกระทำต่าง ๆ และคำพูดที่เป็นกิเลส.

ให้ฝึกมีสติอยู่ที่ฐานหลักของสติ และฝึกแบ่งสติจากฐานหลักของสติ ไปใช้ในการมีสติระงับการกระทำต่าง ๆ ทางกาย และวาจา(กายสังขาร)ที่เป็นกิเลสในปัจจุบันขณะ.

ในทันทีที่มีสติรู้เห็นว่า มีการกระทำทางกายและวาจา (กายสังขาร)ที่เป็นกิเลส หรือมีความทุกข์ทางกายที่เกิดขึ้นจากความทุกข์ทางจิตใจ ก็ให้มีสติระงับ(เป็นผู้ระงับ)การกระทำต่าง ๆ ทางร่างกายและวาจา(ระงับกายสังขาร) โดยไม่รอช้าแม้แต่วินาทีเดียว.

การจะระงับการกระทำต่าง ๆ ที่เป็นกิเลสได้ดีนั้น ต้องมีสติควบคุมความคิดไม่ให้คิดด้วยกิเลส และการจะมีสติควบคุมความคิดได้ดีนั้น ต้องมีและใช้ข้อมูลด้านสติปัญญาทางธรรมที่มีอยู่ในความจำ(ภาษาสมัยพุทธกาล คือ การมีสติอยู่ที่ฐานธรรม) ทำการควบคุมความคิดอย่างต่อเนื่อง.

การหยุดการกระทำต่าง ๆ ทางกายที่เป็นกิเลสได้สำเร็จ แต่ยังไม่สามารถหยุดความคิดที่เป็นกิเลสได้นั้น ก็จะทำให้มีความทุกข์เช่นเดิม เพราะการดับกิเลสที่ถูกต้อง

และตรงประเด็นนั้น ต้องดับที่ต้นตอ คือ ดับความคิดที่เป็นกิเลส.

โปรดอย่าลืมว่า การจะดับความคิดที่เป็นกิเลสได้นั้น จะต้องศึกษาอริยสัจ ๔ และฝึกปฏิบัติธรรมตามมรรคมีองค์ ๘ อย่างถูกต้อง ครบถ้วน และต่อเนื่องด้วย เพื่อดับความหลงให้หมดไป.

การเริ่มต้นฝึกเจริญสติที่ฐานกายก่อนจึงเหมาะสำหรับคนเริ่มต้นฝึกปฏิบัติธรรม เพราะการรู้เห็นและควบคุมกายและวาจา นั้น เป็นเรื่องง่ายกว่าการรู้เห็นและควบคุมจิตใจ.

การมีฐานหลักของสติจะช่วยให้คุณมีสติอย่างต่อเนื่อง และป้องกันการคิดฟุ้งซ่านได้เป็นอย่างดี. ท่านสามารถพิสูจน์เรื่องนี้ได้ด้วยตนเอง โดยการทดลองเดินเข้าไปในชุมชนในขณะที่มีฐานหลักของสติแล้วเปรียบเทียบกับขณะไม่มีฐานหลักของสติ. ท่านจะเรียนรู้ได้ด้วยตนเองว่า ขณะมีฐานหลักของสติอยู่นั้น จะเกิดการสำรวจระวังมากขึ้น และมีความคิดฟุ้งซ่านน้อยกว่าขณะที่ไม่มีฐานหลักของสติ.

การรักษาศีล ๕ จนถึงศีล ๒๒๗ คือ การใช้ความรู้และความสามารถทางธรรม ทำการรู้เห็นและควบคุมการกระทำทางกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม คือ ไม่ทำชั่วและให้ทำความดี.

การรักษาศีลต่าง ๆ ไม่ให้ศีลขาด แต่ยังคิดด้วยกิเลส ก็ยังเป็นสาเหตุให้เกิดความทุกข์.

การรักษาศีลมุ่งไปในเรื่องควบคุมการกระทำทางกาย และวาจา ซึ่งเป็นการควบคุมการกระทำภายนอกเท่านั้นเอง ส่วนการควบคุมความคิดนั้น มีความละเอียดอ่อนและควบคุมได้ยาก แต่ถ้าควบคุมได้จะเป็นประโยชน์มาก เพราะเป็นการควบคุมต้นตอของการกระทำต่าง ๆ ทางกาย วาจา รวมทั้งใจด้วย.

เหตุที่มุ่งประเด็นไปที่เรื่องของการรู้เห็นและควบคุมความคิดรวมทั้งการกระทำต่าง ๆ ทางกายและวาจาไม่ให้เป็นกิเลสนั้นก็เพราะการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนานั้น มุ่งตรงในเรื่องของการดับกิเลสในความคิดและการกระทำ ขณะเดียวกันให้บำเพ็ญความดีทั้งในความคิดและการกระทำ เพื่อทำจิตใจให้บริสุทธิ์ผ่องใส.

ตัวอย่างของการละความยึดมั่นถือมั่นในร่างกาย เช่น เมื่อร่างกายมีการเจ็บป่วย หรือเสื่อม หรือพิการ หรือจะต้องตาย เป็นต้น ก็ควรตั้งสติยอมรับความเป็นไตรลักษณ์ของร่างกาย พร้อมทั้งใช้สติปัญญาทางโลกและสติปัญญาทางธรรมควบคู่กันไป ทำการดูแลร่างกายนี้ตามความเหมาะสมต่อไป โดยไม่มีความยึดมั่นถือมั่นด้วยความคิดที่เป็นกิเลส.

สรุป: พยายามฝึกมีสติอยู่ที่ฐานหลักของสติไว้เสมอเพื่อไม่ให้คิดฟุ้งซ่าน พร้อมทั้งแบ่งสติมาใช้ในการรู้เห็นร่างกาย การกระทำต่าง ๆ และคำพูด. ทันทิที่รู้เห็นว่า เป็นกิเลส หรือมีความทะยานอยาก หรือมีความยึดมั่นถือมั่น หรือเป็นอกุศล ก็ให้รีบระงับ แล้วใช้เวลาเล็กน้อยในการตัดเตือนตนเองว่า ร่างกาย การกระทำต่าง ๆ และคำพูดล้วนเป็นไตรลักษณ์ ไม่สมควรเลยที่จะยึดมั่นถือมั่นด้วยความคิดที่เป็นกิเลส ควรฝึกทำเช่นนี้เป็นประจำจนเป็นนิสัย(อัตโนมัติ).

๒. วิธีฝึกเจริญสติที่ฐานเวทนา(บำเพ็ญเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน)ในชีวิตประจำวัน

ก่อนศึกษาเรื่องนี้ ขอให้ท่านทบทวนเรื่องการพิจารณาเวทนาในขั้นตอนที่ ๑ เสียก่อน เพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐาน.

เวทนา คือ ความรู้สึก ซึ่งประกอบด้วยความรู้สึกเป็นสุข ทุกข์ ไม่สุขไม่ทุกข์(เฉย ๆ). ความรู้สึกในความหมายทั่วไปมีหลายแบบ แต่ในพระพุทธศาสนานั้น จะเน้นเพียงความรู้สึกเป็นสุข ทุกข์ ไม่สุขไม่ทุกข์เป็นหลัก เพื่อให้จดจำและนำไปปฏิบัติได้โดยง่าย.

การเจริญสติที่ฐานเวทนา ก็เพื่อการมีสติคอยรู้เห็น(เฝ้าระวัง)ว่า ในปัจจุบันขณะ มีเวทนาที่เกิดขึ้นจากกิเลสหรือไม่ ถ้ามีก็ให้ระงับเสีย และคอยตักเตือนตนเองอยู่เสมอว่า เวทนาเป็นไตรลักษณ์ ไม่สมควรเลยที่จะยึดมั่นถือมั่นในเวทนาต่าง ๆ ด้วยความคิดที่เป็นกิเลสอีกต่อไป.

ท่านควรเริ่มต้นด้วยการฝึกมีสติอยู่ที่ฐานหลักของสติ พร้อมกับแบ่งสติหรือความตั้งใจไปใช้ในการรู้เห็นเวทนาที่เกิดขึ้นในจิตใจของตนเองในปัจจุบันขณะ.

ถ้าพบว่า เวทนาที่เกิดขึ้น เป็นความรู้สึกไม่สุขไม่ทุกข์ด้วยสติปัญญาทางธรรม หรือมีความเบาสบาย(ปิติ) หรือสุขสงบ(ปัสสัทธิ) ซึ่งเกิดขึ้นเพราะขณะนั้นไม่มีการคิดด้วยกิเลส ก็ไม่ต้องไประงับความคิดนั้น ๆ แต่ยังคงสำรวจระวังไม่ให้คิดด้วยกิเลสตลอดไป. ความรู้สึกเบาสบายและสุขสงบดังกล่าวแล้ว เป็นส่วนหนึ่งในความรู้สึกไม่สุขไม่ทุกข์ในขณะที่ไม่ได้คิดด้วยกิเลส*.

ถ้าพบว่า เวทนาที่เกิดขึ้นเป็นความสุขทางโลกหรือเป็นความทุกข์ที่เกิดขึ้นจากการคิดด้วยกิเลส หรือจิตใจไม่สงบเพราะมีการคิดฟุ้งซ่าน ก็ให้รีบมีสติระงับความคิดที่เป็นกิเลสทันที นั่นคือการดับกระบวนการทางจิตใจที่เป็นกิเลส ซึ่งขั้นตอนในการฝึกมี ๔ ขั้นตอน ดังนี้ :-

๒.๑ สำเนียงกว่า จักเป็นผู้รู้ชัดซึ่งปิติ หายใจออก / หายใจเข้า

ปิติ ในที่นี้หมายถึงปิติทางธรรม คือ การมีความเบาสบายทางจิตใจ ในขณะที่ไม่ได้คิดด้วยกิเลส ซึ่งเป็นความรู้สึกไม่สุขไม่ทุกข์ และมีความสุขสงบทางจิตใจ เพราะไม่คิดฟุ้งซ่าน ไม่คิดด้วยกิเลส ไม่มีความสุขทางโลก ไม่มีความทุกข์ และไม่หลับใน.

ให้ฝึกมีสติอยู่ที่ฐานหลักของสติ และฝึกแบ่งสติจากฐานหลักของสติ ไปใช้ในการมีสติรู้เห็นอย่างแจ่มชัด(เป็นผู้รู้ชัด)ตามความเป็นจริงว่า ในปัจจุบันขณะ จิตใจมีความเบาสบาย(มีปิติ) เนื่องจากการไม่มีการคิดด้วยกิเลสหรือเปล่า.

ขณะที่ยังมีความเบาสบายอยู่ ก็แสดงว่า ขณะนั้น ไม่มีการคิดด้วยกิเลส.

ขณะที่ใดที่ไม่มีความเบาสบาย ก็แสดงว่า ขณะนั้น อาจกำลังมีการคิดด้วยกิเลส.

ขณะที่ท่านมีความเบาสบายซึ่งเกิดขึ้นจากการฝึกปฏิบัติธรรม ก็เป็นเครื่องชี้วัดหรือประเมินผลว่า ท่านกำลังฝึกปฏิบัติธรรมได้ถูกทางแล้ว จึงควรมีความเพียรที่จะรักษาจิตใจให้มีความเบาสบายไว้เสมอ.

ความเบาสบายจากการใช้สติปัญญาทางธรรมควบคุมความคิดจนไม่คิดด้วยกิเลส เป็นภาวะที่ไม่สุขไม่ทุกข์และมีความสุขสงบโดยไม่มีอารมณ์ ซึ่งเป็นภาวะของนิพพาน. ถ้าทำได้ชั่วคราว ก็เป็นภาวะนิพพานชั่วคราว ถ้าทำได้ต่อเนื่อง ก็เป็นภาวะนิพพานต่อเนื่อง.

๒.๒ สำเนียงกว่า จักเป็นผู้รู้ชัดซึ่งสุข หายใจออก / หายใจเข้า

สุข ในที่นี้หมายถึงความสุขทางธรรมหรือความสุขสงบ ซึ่งเกิดขึ้นในขณะที่จิตใจไม่คิดฟุ้งซ่าน ไม่คิดด้วยกิเลส ไม่มีความสุขทางโลก ไม่มีความทุกข์ และไม่หลับใหล เนื่องจากขณะนั้นมีสติควบคุมความคิดจนไม่มีการคิดด้วยกิเลส.

ให้ฝึกมีสติอยู่ที่ฐานหลักของสติและฝึกแบ่งสติจากฐานหลักของสติ ไปใช้ในการมีสติรู้เห็นเวทนาอย่างแจ่มชัดตามความเป็นจริงว่า ในปัจจุบันขณะมีความสุขสงบ(สุข)อยู่หรือไม่.

ขณะที่ไม่มีความสุขสงบ ก็แสดงว่า ขณะนั้น อาจกำลังมีการคิดด้วยกิเลส.

ขณะท่านมีความสุขสงบที่เกิดขึ้นจากการฝึกปฏิบัติธรรม ก็เป็นเครื่องชี้วัดหรือประเมินผลว่า ท่านกำลังฝึกปฏิบัติธรรมได้

ถูกทางแล้ว จึงควรมีความเพียรที่จะรักษาจิตใจให้มีความรู้สึกสุขสงบไว้เสมอ.

การควบคุมความรู้สึกให้มีความเบาสบายและสุขสงบนั้น จะต้องฝึกปฏิบัติธรรมในขั้นต่อไป.

๒.๓ สำเนียงกว่า จักเป็นผู้รู้ชัดซึ่งจิตตสังขาร หายใจออก / หายใจเข้า

จิตตสังขาร ในที่นี้หมายถึงความคิด.

ให้ฝึกมีสติอยู่ที่ฐานหลักของสติและแบ่งสติจากฐานหลักของสติไปใช้ในการมีสติรู้เห็นความคิด(จิตตสังขาร)อย่างแจ่มชัดตามความเป็นจริงว่า ในปัจจุบันขณะ กำลังมีความคิดที่เป็นกิเลสหรือไม่ โดยใช้ความรู้จากการศึกษากระบวนการทางจิตใจที่เป็นกิเลส และจากการพิจารณาจิตในขั้นตอนที่ ๑ มาประกอบการพิจารณาด้วย.

การมีสติรู้เห็นจิตใจของตนเองเช่นนี้ จะทำให้ท่านสามารถรู้เห็นและควบคุมความคิดที่เป็นกิเลสได้เป็นอย่างดี.

ความคิดที่เป็นกิเลสนี้เอง ที่เป็นสาเหตุให้เกิดความทุกข์และความสุขทางโลก.

๒.๔ สำเนียงกว่า จักเป็นผู้ระับจิตตสังขาร หายใจออก / หายใจเข้า

จิตตสังขาร ในที่นี้หมายถึงความคิดที่เป็นกิเลส ซึ่งเป็นคำเดียวกับ “สังขารในปัจจุสมุปบาท”.

ให้แบ่งสติจากฐานหลักของสติ ไปใช้ในการระงับ(ดับ) ความคิดที่เป็นกิเลสหรือดับสังขารในปัจจุสมุปบาท(ระงับจิตตสังขาร) ดังนั้น ในทันทีที่รู้เห็นว่ามี การคิดด้วยกิเลส ก็ให้มีสติระงับความคิดนั้น ๆ ทันที โดยไม่ต้องรอแม้แต่วินาทีเดียว.

หลังจากการฝึกปฏิบัติธรรมจนได้ผลดีตามสมควรแล้ว ท่านจะสามารถรู้เห็นได้ด้วยตนเองว่า การจะดับกิเลสได้ตรงประเด็นนั้น ต้องมีสติใช้ข้อมูลด้านสติปัญญาทางธรรม(ใช้วิชา) ที่มีอยู่ในความจำ ทำการระงับความคิดที่เป็นกิเลส.

การระงับความคิดที่เป็นกิเลสนี้เอง จึงทำให้ไม่เกิดความทุกข์ และไม่เกิดความสุขทางโลก.

ตัวอย่างของการละความยึดมั่นถือมั่นในเวทนา เช่น เมื่อเกิดปัญหาว่า ความสุขสบายต่าง ๆ ที่เคยมีอยู่ได้ลดลงหรือหมดไป ก็ควรมีสติยอมรับความเป็นไตรลักษณ์ของเวทนา พร้อมทั้งใช้สติปัญญาทางโลกและสติปัญญาทางธรรมควบคู่กันไป เพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามความเหมาะสมต่อไป โดยไม่มี ความยึดมั่นถือมั่นในเวทนาด้วยความคิดที่เป็นกิเลส.

สรุป: พยายามฝึกมีสติอยู่ที่ฐานหลักของสติไว้เสมอเพื่อไม่ให้คิดฟุ้งซ่าน พร้อมทั้งแบ่งสติมาใช้ในการรู้เห็นเวทนาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น. ทันทิที่รู้เห็นว่า มีเวทนาเกิดขึ้นจากความคิดที่เป็นกิเลส ก็ให้รีบระงับทันที แล้วใช้เวลาเล็กน้อยในการตกเตือนตนเองว่า เวทนาเป็นไตรลักษณ์ ไม่สมควรเลยที่จะมีความยึดมั่นถือมั่นด้วยความคิดที่เป็นกิเลส ควรฝึกทำเช่นนี้เป็นประจำจนเป็นนิสัย.

๓. วิธีฝึกเจริญสติที่ฐานจิต(บำเพ็ญจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน)ในชีวิตประจำวัน

ก่อนศึกษาเรื่องนี้ ขอให้ท่านทบทวนเรื่องการพิจารณาจิตในขั้นตอนที่ ๑ เสียก่อน โดยเน้นว่าจิตใจแบบไหนเป็นอกุศล หรือเป็นกุศล เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐาน.

การเจริญสติที่ฐานจิต ก็เพื่อการมีสติคอยรู้เห็น(เฝ้าระวัง) ว่า ในปัจจุบันขณะ จิตใจเป็นอกุศลหรือไม่ ถ้าเป็นอกุศลก็ให้ระงับเสีย ถ้าเป็นกุศลก็ทำต่อไปตามความเหมาะสม และคอยตกเตือนตนเองอยู่เสมอว่า จิตใจนี้เป็นไตรลักษณ์ ไม่สมควรเลยที่จะยึดมั่นถือมั่นในจิตใจนี้ด้วยความคิดที่เป็นกิเลสอีกต่อไป.

ท่านควรเริ่มต้นด้วยการฝึกมีสติอยู่ที่ฐานหลักของสติ พร้อมกับแบ่งสติไปใช้ในการมีสติรู้เห็นจิตใจในปัจจุบันขณะว่า

กำลังเป็นอกุศลจิตหรือไม่(หรือกำลังคิดด้วยกิเลส หรือกำลังมีความยึดมั่นถือมั่น).

ทันทีที่รู้เห็นว่าจิตเป็นอกุศล ก็ให้มีสติระงับอกุศลจิตนั้น ๆ ทันที ซึ่งขั้นตอนในการฝึกมี ๔ ข้อย่อย ดังนี้ :-

๓.๑ สำเนียงกว่า จักเป็นผู้รู้ชัดซึ่งจิต หายใจออก / หายใจเข้า

รู้ชัดซึ่งจิต ในที่นี้หมายถึงการรู้แจ้งชัดตามความเป็นจริงว่า จิตเป็นกุศลหรืออกุศล

ให้ฝึกมีสติอยู่ที่ฐานหลักของสติ และฝึกแบ่งสติจากฐานหลักของสติ ไปใช้ในการรู้เห็นอย่างแจ้งชัดตามความจริงว่า จิตใจ(จิต)ในปัจจุบันขณะ ตั้งอยู่ในภาวะกุศลหรืออกุศลโดยใช้ความรู้จากการพิจารณาจิตในขั้นตอนที่ ๑ มาประกอบการพิจารณา.

ถ้าขณะใดจิตใจเป็นอกุศล ก็แสดงว่า ขณะนั้นกำลังมีอวิชชาครอบงำ จึงเกิดการเผลอสติ คิดฟุ้งซ่าน ซึมเซา หรือคิดด้วยกิเลส.

๓.๒ สำเนียงกว่า จักยังจิตให้บันเทิง(ปราโมทย์) หายใจออก / หายใจเข้า

บันเทิง เป็นภาษาไทย ภาษาบาลีใช้คำว่า ปราโมทย์.

คำว่า *บันเทิง* ไม่ค่อยเหมาะสมกับความหมายทางธรรมใน
ยุคปัจจุบัน ผู้เขียนจึงใช้คำว่า *ผ่องใส* เพราะจะสื่อความหมาย
ได้ใกล้เคียงกว่า หรือใช้ภาษาบาลีอย่างเดิม คือ *ปราโมทย์* ก็ง่าย
ดี.

ปีติ เป็นภาวะของจิตใจที่บริสุทธิ์เพราะไม่คิดและไม่ทำ
ด้วยกิเลส.

ปราโมทย์ เป็นภาวะของจิตใจที่ผ่องใส เพราะคิดและทำ
ด้วยกุศล*.

ปีติปราโมทย์ เป็นภาวะของจิตใจที่บริสุทธิ์ผ่องใส ซึ่งเกิด
ขึ้นในขณะที่มีสติควบคุมความคิดและการกระทำต่าง ๆ ให้เป็น
ไปตามโอวาทปาฏิโมกข์ได้ ซึ่งเป็นทางสายกลางของชีวิต หรือ
เป็นภาวะของจิตใจในขณะไม่มีความทุกข์(นิพพาน)*.

ให้ฝึกมีสติอยู่ที่ฐานหลักของสติ และแบ่งสติจากฐาน
หลักของสติไปใช้ในการควบคุมจิตใจ(ยังจิต)ให้มีความผ่องใส
(ปราโมทย์)อยู่เสมอ.

ขณะที่จิตใจไม่มีความผ่องใส ก็แสดงว่า ขณะนั้น อาจ
มีกิเลส(โลภ โกรธ หลง)ครอบงำจิตใจอยู่.

เมื่อจิตใจของท่านมีความผ่องใสที่เกิดขึ้นจากการฝึก
ปฏิบัติธรรม ก็เป็นเครื่องชี้วัดหรือประเมินผลว่า ท่านกำลังฝึก

เจริญสติได้ถูกทางแล้ว จึงควรมีความเพียรที่จะรักษาจิตใจให้มีความผ่องใสไว้เสมอ.

การควบคุมจิตใจ(ยังจิต)ให้มีความผ่องใสนั้น ต้องฝึกปฏิบัติธรรมในข้อต่อไป.

๓.๓ สำเนียงกว่า จักตั้งจิตมั่น หายใจออก / หายใจเข้า

จิตตั้งมั่น เป็นคำที่นิยมใช้ในเรื่องของสมาธิ แต่เนื่องจากหัวข้อนี้เป็นเรื่องของการเจริญสติ(วิปัสสนา) จึงควรเป็นความหมายในเรื่องของการมีสติตั้งมั่นอยู่กับกิจที่ตั้งใจกระทำอยู่ โดยไม่เผลอสติ ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่คิดด้วยกิเลส และไม่หลับในด้วย.

เพื่อป้องกันความผิดพลาด จึงควรอธิบายเรื่องความตั้งมั่นของจิตใจเป็น ๒ ประเด็น คือ ๑. สมาธิตั้งมั่น ๒. สติตั้งมั่น. โดยหลักการแล้ว ท่านก็ต้องฝึกเจริญสติและเจริญสมาธิสลับกันไปในชีวิตประจำวัน โดยพยายามไม่ให้เผลอสติไปคิดฟุ้งซ่าน(ให้มีความตั้งมั่นมากที่สุด).

๓.๓.๑ ให้ฝึกเจริญสมาธิในชีวิตประจำวัน จนสมาธิมีความตั้งมั่น เพื่อพักผ่อนคลายร่างกายและสมอง ทำให้ร่างกายและสมองไม่ล้า เพราะเมื่อสมองล้า จะทำให้สติอ่อนกำลังลง เป็นผลให้ความสามารถในการรู้เห็นและควบคุมความคิดลดลงไปด้วย จึงเกิด

การเผลอสติไปคิดฟุ้งซ่านหรือหลับในได้โดยง่าย อีกทั้งยังทำให้การคิดและการพิจารณาเรื่องต่าง ๆ มีประสิทธิภาพลดลงด้วย.

ท่านที่ฝึกใหม่ ควรฝึกเจริญสมาธิระยะยาว ครั้งละ ๑๐ - ๓๐ นาที วันละ ๑ - ๒ ครั้ง ในสถานที่เหมาะสม และฝึกเจริญสมาธิช่วงสั้น ๆ ครั้งละ ๓๐ - ๖๐ วินาที ในทุกชั่วโมงขณะที่ดำเนินชีวิตประจำวัน จนกว่าสมองของท่านจะมีความคุ้นเคย และมีความชำนาญในการเจริญสมาธิในชีวิตประจำวันได้ดีพอ.

สัดส่วนของเวลาในการเจริญสมาธิและเจริญสตินั้น ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของแต่ละบุคคล เช่น ในขณะทำงานที่ต้องใช้สมองมาก อาจต้องพักสมอง(เจริญสมาธิ)บ่อยกว่างานที่เบาสบาย เพื่อป้องกันการล้าของสมอง. ขณะอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่กระตุ้นให้เกิดการคิดด้วยกิเลส ก็ควรเจริญสมาธิบ่อยครั้ง เพื่อเรียกสติกลับคืนมาอย่างจริงจัง.

การตั้งจิตมั่นด้วยการเจริญสมาธิมีความสำคัญในการเตรียมสมองก่อนการพิจารณาธรรมและการปฏิบัติงาน เพราะขณะมีสมาธิตั้งมั่นอยู่นั้น ความคิดจะหยุดและสมองได้พักผ่อน ต่อจากนั้นจึงคลายออกจากสมาธิ เพื่อมีสติในการพิจารณาธรรมหรือปฏิบัติงานในขั้นต่อไป จึงจะทำให้สามารถพิจารณาธรรม

หรือปฏิบัติงานได้อย่างละเอียดอ่อนและลึกซึ้งมากขึ้น(จิตมีความนุ่มนวลควรแก่การงาน).

๓.๓.๒ ให้ฝึกเจริญสติในชีวิตประจำวัน จนสติมีความตั้งมั่นในการรับรู้ข้อมูลต่าง ๆ (ทางตาและหูเป็นต้น)ในสัดส่วนที่เหมาะสม(เพื่อการสำรวจระวังอายตนะ) พร้อมทั้งรู้เห็นและควบคุมความคิดรวมทั้งการกระทำต่าง ๆ ไม่ให้มีกิเลสเจือปนได้อย่างต่อเนื่องในชีวิตประจำวัน รวมทั้งลดความคิดฟุ้งซ่านให้น้อยลงเพื่อที่จะทำให้สามารถดำเนินชีวิตโดยไม่มีกิเลสเจือปน จิตใจมีความสุขสงบ และบริสุทธิ์ผ่องใสตามโอวาทปาฏิโมกข์.

๓.๔ สำเนียงว่า จักเปลื้องจิต หายใจออก / หายใจเข้า

จักเปลื้องจิต ในที่นี้หมายถึงการมีสติเปลื้องจิตใจออกจากกิเลส นั่นก็คือ การเจริญสมาธิสลับกับการเจริญสติอย่างต่อเนื่องในชีวิตประจำวัน เพื่อไม่ให้มีการคิดด้วยกิเลส ซึ่งทุกข้อในขั้นตอนที่ ๒ นี้มีวัตถุประสงค์เดียวกันอยู่แล้ว.

ผู้เขียนวิเคราะห์จากภาคปฏิบัติว่า คำว่าเปลื้องจิตนั้นควรจะมีความหมายเพิ่มขึ้นไปอีก ๓ ประเด็น คือ :-

๓.๔.๑ เมื่อมีสมาธิตั้งมั่น(เจริญสมาธิ)ตามสมควรกับเวลาที่ตั้งใจแล้ว ก็ให้ออกจากการเจริญสมาธิ(เปลื้องจิต)และกลับมา

เจริญสติต่อไป เพราะการเจริญสมาธิเป็นไปเพื่อการหยุดความคิด เป็นการพักร่างกายและสมองโดยวิธีลดการทำงานของสมองให้เหลือน้อยที่สุดในขณะที่ไม่ได้นอนหลับ และเป็นการฝึกให้มีสติอย่างต่อเนื่องไปด้วย.

๓.๔.๒ เมื่อมีสติตั้งมั่นอยู่กับกิจที่เจตนากระทำ(เจริญสติ) ตามสมควรกับเวลาที่ตั้งใจแล้ว ก็ให้หยุดจากการเจริญสติ(เปลี่ยนจิต) มาพักผ่อนร่างกายและสมองโดยการเจริญสมาธิ.

๓.๔.๓ เปลี่ยนจิตออกจากสมาธิและสติเพื่อการพักผ่อนนอนหลับ ตามความเหมาะสมของแต่ละบุคคล.

ตัวอย่างของการละความยึดมั่นถือมั่นในจิตใจ เช่น เมื่อความสามารถในการควบคุมจิตใจในการละอกุศลเกิดการลดลง จะด้วยเหตุใดก็ตาม ควรมีสติยอมรับความเป็นไตรลักษณ์ของจิตใจ พร้อมทั้งใช้สติปัญญาทางโลกและสติปัญญาทางธรรมควบคู่กันไป ทำการแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามความเหมาะสม โดยไม่มีความยึดมั่นถือมั่นด้วยความคิดที่เป็นกิเลส.

สรุป: พยายามฝึกมีสติอยู่ที่ฐานหลักของสติไว้เสมอเพื่อไม่ให้คิดฟุ้งซ่าน พร้อมทั้งแบ่งสติมาใช้ในการรู้เห็นจิตใจ. ทันทีที่รู้เห็นว่า จิตใจเป็นอกุศล(ตามที่ได้พิจารณาไว้แล้วในขั้นตอนที่ ๑) ก็ให้รีบระงับ แล้วให้เวลาเล็กน้อยในการตักเตือนตนเองว่า จิตใจเป็น

ไตรลักษณ์ ไม่สมควรเลยที่จะยึดมั่นถือมั่นด้วยความคิดที่เป็น
กิเลส ควรฝึกทำเช่นนี้เป็นประจำจนเป็นนิสัย(อัตโนมัติ).

๔. วิธีเจริญสติที่ฐานธรรม(บำเพ็ญธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน)ในชีวิตประจำวัน

ก่อนศึกษาเรื่องนี้ ขอให้ท่านทบทวนเรื่องการพิจารณาธรรม
ในขั้นตอนที่ ๑ เสียก่อน เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกษา.

การเจริญสติที่ฐานธรรมมีแนวทางการปฏิบัติ ๒ แบบ ดังนี้ :-

แบบที่ ๑. มีสติพิจารณาธรรมเป็นประจำในชีวิตประจำวัน. การพิจารณาธรรมประกอบด้วยศึกษาธรรมเพิ่มเติม
ทบทวนธรรม และพิจารณาแก้ปัญหาต่าง ๆ ด้วยธรรมในชีวิต
ประจำวัน.

ถ้าไม่พิจารณาธรรมเป็นประจำ จะทำให้ข้อมูลต่าง ๆ รวม
ทั้งความรู้และความสามารถทางธรรมในความจำก็จะลดลง
เพราะธรรมชาติของสมองเป็นเช่นนั้นเอง(ข้อมูลทางธรรมใน
ความจำเป็นไตรลักษณ์). การพิจารณาธรรมเช่นนี้ คือ ส่วนหนึ่ง
ของการปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวัน.

แบบที่ ๒. มีสติในการพิจารณาธรรมเพื่อดับความทุกข์ที่เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำอีก. การจะดับความทุกข์ที่เกิดจากความยึดมั่นถือมั่นด้วยความคิดที่เป็นกิเลสนั้น ต้องใช้ความรู้ที่ได้จากการพิจารณา กาย เวทนา จิต ธรรม ว่าเป็นไตรลักษณ์ (ตามการฝึกพิจารณาในขั้นตอนที่ ๑) มาเป็นเครื่องมือในการโน้มน้าวจิตใจของท่านไม่ให้คิดด้วยกิเลส.

ในทางปฏิบัติ เมื่อมีความคิดที่เป็นกิเลสเกิดขึ้น ท่านสามารถดับความคิดดังกล่าวได้ภายในวินาทีที่ท่านเจริญสมาธิหรือเจริญสติแล้วมีความตั้งมั่น.

บางครั้ง มีความทุกข์ที่รุนแรงหรือมีความทุกข์หลายเรื่องเกิดขึ้นพร้อม ๆ กัน ขณะเดียวกัน ข้อมูลด้านสติปัญญาทางธรรมในความจำของผู้นั้นยังมีไม่เพียงพอ จึงไม่สามารถดับความคิดดังกล่าวได้ จำเป็นต้องพิจารณาธรรมตามขั้นตอนที่ ๑ เพิ่มเติม (จินตามยปัญญา) เพื่อตอกย้ำความเป็นไตรลักษณ์ในจิตใจ พร้อมกับลงมือปฏิบัติธรรมตามที่ได้พิจารณาแก้ปัญหาอย่างจริงจัง (ภาวนามยปัญญา) ด้วยการเจริญสติสลับกับการเจริญสมาธิในชีวิตประจำวันอย่างต่อเนื่องมากขึ้น ก็จะสามารถดับความคิดที่เป็นกิเลสและดับความทุกข์ที่รุนแรงได้.

วิธีแก้ปัญหาคือความทุกข์ที่เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำอีกในชีวิตประจำวัน ทำได้โดยการฝึกมีสติอยู่ที่ฐานหลักของสติ และฝึกแบ่งสติจากฐานหลักของสติไปใช้ในการพิจารณาธรรมว่า สิ่งที่กำลังมีความยึดมั่นถือมั่นจนเป็นทุกข์นั้น แท้จริงเป็นไตรลักษณ์ แล้วดักเตือนตนเองซ้ำแล้วซ้ำอีกว่า ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นด้วยความคิดที่เป็นกิเลสอีกเลย เพราะทำให้เกิดความทุกข์ เพื่อโน้มน้าวจิตใจให้เกิดการปล่อยวาง(เลิกคิดด้วยกิเลส) ซึ่งมีขั้นตอนในการฝึก ๔ ขั้นตอน ดังนี้ :-

๔.๑ สำเนียงว่า จักพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยง หายใจออก / หายใจเข้า

ให้ฝึกมีสติอยู่ที่ฐานหลักของสติ และแบ่งสติจากฐานหลักของสติไปใช้ในการมีสติพิจารณาว่า ร่างกายและจิตใจของท่านเป็นของไม่เที่ยงแท้แน่นอน เป็นไตรลักษณ์จริง ๆ โดยใช้ความรู้จากการพิจารณาธรรมในสติปัฏฐาน ๔ มาใช้ประกอบการพิจารณาโดยตลอด เพื่อจะคลาย(ลด)ความคิดที่เป็นกิเลส หรือคลายความยึดมั่นถือมั่นในเรื่องที่เป็นสาเหตุของความทุกข์ให้หมดไป.

การพิจารณาให้รู้เห็นความเป็นไตรลักษณ์ของตนเองซ้ำแล้วซ้ำอีก จะทำให้ท่านได้ทบทวนข้อมูลความเป็นไตรลักษณ์ของ

ชีวิตมากขึ้น ทำให้เกิดการโน้มน้าวจิตใจไม่ให้เกิดด้วยกิเลส พร้อมทั้งเร่งรัดตนเองให้ปฏิบัติธรรมอย่างจริงจังและต่อเนื่องมากขึ้น.

๔.๒ สำเนียงว่า จักพิจารณาเห็นความคลายออกได้ หายใจออก/หายใจเข้า

ให้ฝึกมีสติอยู่ที่ฐานหลักของสติ และแบ่งสติจากฐานหลักของสติไปใช้ในการมีสติพิจารณาเรื่องที่ทำให้เกิดความทุกข์ซ้ำแล้วซ้ำอีก เพื่อให้รู้เห็นแจ้งชัดตามความเป็นจริงในสาเหตุของความทุกข์ ซึ่งจะพบว่า มีสาเหตุมาจากความคิดที่เป็นกิเลสของตนเอง หรือมีความยึดมั่นถือมั่นนั่นเอง.

ความคิดที่เป็นกิเลสนี้เอง ที่ทำให้เกิดความยึดมั่นถือมั่น จนกลายเป็นความทุกข์ จึงไม่ควรเลย ที่จะคิดด้วยกิเลสแม้แต่ชนิดเดียว. เมื่อตอกย้ำความจริงซ้ำแล้วซ้ำอีก จะทำให้เกิดการโน้มน้าวจิตใจไม่ให้เกิดด้วยกิเลสได้มากขึ้น.

การยอมรับในความเป็นไตรลักษณ์ของตนเอง รวมทั้งการสามารถลดหรือดับความคิดที่เป็นกิเลสได้มากขึ้น จะเป็นผลให้มีการคลายออกจากความยึดมั่นถือมั่นได้.

การรู้เห็นความคลายออกได้บ้างแล้วจากกิเลสหรือความยึดมั่นถือมั่น จะเป็นเครื่องบ่งชี้ว่า ท่านเริ่มพิจารณาอย่างถูกทางแล้ว.

การคลายออกได้บ้างแล้ว หมายถึงการที่ยังมีความคิดที่เป็นกิเลสอยู่ แต่น้อยลง จึงต้องพิจารณาซ้ำแล้วซ้ำอีก เพื่อให้เกิดปัญญาทางธรรมมากขึ้น พร้อมทั้งเร่งรัดตนเองให้ปฏิบัติธรรม เพื่อให้เกิดการใช้ปัญญาทางธรรมอย่างจริงจังและต่อเนื่อง.

๔.๓ สำเนียงกว่า จักพิจารณาเห็นความดับไป หายใจออก / หายใจเข้า

ให้แบ่งสติจากฐานหลักของสติ ไปใช้ในการมีสติพิจารณาเรื่องที่เป็นสาเหตุให้เกิดความทุกข์ซ้ำแล้วซ้ำอีก เพื่อให้รู้เห็นแจ้งชัดตามความเป็นจริงอย่างลึกซึ้งและจริงใจในความเป็นไตรลักษณ์ พร้อมทั้งตอกย้ำความจริงที่ได้พิจารณาไปแล้วว่า ท่านเอง คนอื่น และสิ่งต่าง ๆ ล้วนเป็นไตรลักษณ์ด้วยกันทั้งสิ้น เพื่อโน้มน้าวให้ดับความคิดที่เป็นกิเลสให้หมดสิ้น จะได้ไม่มีความทุกข์อีกต่อไป พร้อมทั้งเร่งรัดตนเองให้ปฏิบัติธรรมอย่างจริงจังและต่อเนื่องมากขึ้น จนความคิดที่เป็นกิเลสหรือความยึดมั่นถือมั่นหมดไปโดยไม่เหลือเลย.

การดับไปของความคิดที่เป็นกิเลสในเรื่องใด คือ การดับสังขารในปัจจุสมุปบาทของเรื่องนั้น ๆ.

๔.๔ สำเนียงกว่า จักพิจารณาเห็นความสลดเสียได้ หายใจออก / หายใจเข้า

ให้แบ่งสติจากฐานหลักของสติ ไปใช้ในการมีสติพิจารณา เรื่องที่เป็นสาเหตุของความทุกข์ซ้ำแล้วซ้ำอีก จนมีข้อมูลด้านสติ และข้อมูลด้านไตรลักษณ์ในความจำเพียงพอ และใช้ข้อมูลดังกล่าว ในการสลัดเสียได้ซึ่งความคิดที่เป็นกิเลสที่เคยเกิดขึ้นให้หมดไป โดยไม่หวนกลับมาคิดด้วยกิเลสอย่างต่อเนื่อง.

ควรฝึกสังเกตความคิดที่เป็นกิเลสและถ้าพบว่า ยังมีความคิดที่เป็นกิเลสเหลืออยู่ ก็ให้ท่านเพียรพยายามที่จะเพิ่มพูนข้อมูลด้านสติปัญญาทางธรรม(วิชา)ในความจำให้มากขึ้นอย่างรวดเร็ว เพื่อดับความคิดที่เป็นกิเลสในเรื่องนั้น ๆ ให้หมดไป พร้อมทั้งเร่งรัดตนเองให้มีความเพียรในการปฏิบัติธรรมอย่างจริงจังและต่อเนื่องมากขึ้น.

ควรตักเตือนตนเองเสมอว่า ธรรมเมื่ออยู่ในความจำก็เป็นไตรลักษณ์เช่นกัน จึงควรฝึกพิจารณาธรรมเป็นประจำจนเป็นนิสัย เพื่อทำให้ข้อมูลทางธรรมยังคงมีอยู่ในความจำ หรือมีมากขึ้น หรือลดลงน้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้.

หากพบกับปัญหาที่รุนแรงหรือปัญหาหลายด้านพร้อม ๆ กัน จนไม่สามารถควบคุมความคิดและความทุกข์ไว้ได้ ให้พิจารณาเห็นความเป็นไตรลักษณ์ของตนเองซ้ำแล้วซ้ำอีก พร้อมทั้งเร่งความ

เพียรในการเจริญสติและสมาธิให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง จนกว่าจะสามารถระงับความคิดที่เป็นกิเลสได้.

สรุป: พยายามฝึกมีสติอยู่ที่ฐานหลักของสติไว้เสมอเพื่อไม่ให้คิดฟุ้งซ่าน พร้อมทั้งแบ่งสติมาใช้ในการศึกษาธรรม ทบทวนธรรม แก้ปัญหาโดยธรรมเป็นประจำในชีวิตประจำวัน เพื่อคงไว้หรือเพิ่มพูนข้อมูลด้านสติปัญญาทางธรรมในความจำให้มากขึ้นและใช้ข้อมูลดังกล่าวในการควบคุมความคิดไม่ให้คิดด้วยกิเลสอย่างต่อเนื่อง เพื่อไม่ให้เกิดความยึดมั่นถือมั่นในขันธ ๕. ควรฝึกเช่นนี้เป็นประจำจนเป็นนิสัย(อัตโนมัติ)

แนวทางการฝึกปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวันตามรูปแบบของสติปัฏฐาน ๔ อย่างรวบยอด

เพื่อให้การฝึกเจริญสติปัฏฐาน ๔ ง่ายขึ้น ผู้เขียนจึงได้ย่อเนื้อหาของสติปัฏฐาน ๔ ทั้งหมด มาเป็นการเจริญสติตามองค์ประกอบ ๕ ประการ ดังนี้ :-

๑. ฝึกมีสติอยู่ที่ฐานหลักของสติอย่างต่อเนื่อง.

ในชีวิตประจำวัน ควรมีสติรับรู้ความรู้สึกของลมหายใจที่ผ่านเข้าออกตรงรูจมูกอย่างต่อเนื่องหรือเป็นประจำ เพื่อป้องกัน

การคิดฟุ้งซ่าน และเพื่อเตรียมพร้อมในการรู้เห็นและควบคุมความคิดรวมทั้งการกระทำต่าง ๆ ไม่ให้เจือปนด้วยกิเลส.

๒. ฝึกแบ่งสติส่วนหนึ่งจากฐานหลักของสติไปใช้ในการรับรู้ข้อมูล และทำกิจต่างๆ รวมทั้งใช้ในการรู้เห็นความคิดและการกระทำต่างๆ ว่า มีกิเลสเจือปนหรือไม่.

ฝึกแบ่งสติจากฐานหลักของสติไปใช้ในการทำกิจต่าง ๆ ได้แก่การรับรู้ข้อมูลต่าง ๆ ที่เข้ามาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และใช้กับการทำกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน ในส่วนของสติที่เหมาะสม เพื่อสำรวจระวังความคิดได้ง่ายขึ้น จะได้ไม่คิดด้วยกิเลส รวมทั้งแบ่งสติไปใช้ในการรู้เห็นความคิดและการกระทำต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันว่า มีกิเลสเจือปนหรือไม่.

๓. ฝึกแบ่งสติจากฐานหลักของสติมาใช้ในการควบคุมความคิดและการกระทำต่างๆ ให้เป็นไปตามโอวาทปาฏิโมกข์.

ฝึกแบ่งสติจากฐานหลักของสติไปใช้ในการควบคุมความคิดและการกระทำต่าง ๆ ไม่ให้มีการคิดและทำด้วยกิเลส เพื่อทำให้จิตใจมีความบริสุทธิ์ ขณะเดียวกันควบคุมความคิดให้คิดและทำแต่กุศล เพื่อทำจิตใจให้มีความบริสุทธิ์ผ่องใส.

การละอกุศลและสร้างกุศลตามโอวาทปาฏิโมกข์ จึงทำให้จิตใจบริสุทธิ์ผ่องใส และพัฒนาจิตใจให้เป็นบุคคลที่ประเสริฐ

(อริยบุคคล)ในระดับต่าง ๆ ตามความรู้และความสามารถทางธรรม ที่มีอยู่ในขณะนั้น.

๔. ฝึกแบ่งสติจากฐานหลักของสติไปใช้ในการพิจารณาธรรม.

ฝึกแบ่งสติจากฐานหลักของสติไปใช้ในการพิจารณาธรรมในชีวิตประจำวัน ซึ่งประกอบด้วยการศึกษาธรรม ทบทวนธรรม และแก้ปัญหาต่าง ๆ โดยใช้หลักธรรมในอริยสัจ ๔.

๕. ฝึกใช้สติปัญญาทางโลกและสติปัญญาทางธรรมควบคู่กันไปในชีวิตประจำวัน.

การดับทุกข์ทางร่างกายต้องใช้สติปัญญาทางโลก การดับทุกข์ทางจิตใจต้องใช้สติปัญญาทางธรรม.

ในชีวิตประจำวัน การใช้สติปัญญาทางโลกและสติปัญญาทางธรรมควบคู่กันไป จะดับความทุกข์ได้ทั้งทางร่างกายและจิตใจ และทำให้ชีวิตมีคุณภาพดี.

องค์ประกอบทั้ง ๕ นี้ มีรายละเอียดอยู่ในหนังสือเล่ม ๑.

การเจริญสติและเจริญสมาธิเป็นเรื่องของปัจจุบันขณะ (ปัจจุบันธรรม)ทั้งสิ้น การดับกิเลสก็เป็นการดับกิเลสในปัจจุบันขณะ และการดับทุกข์ก็เป็นการดับทุกข์ในปัจจุบันขณะ. ความ

สามารถในการดับกิเลสและกองทุกข์จึงเป็นเรื่องปัจจุบันธรรม ซึ่งขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยในปัจจุบันขณะ และเป็นไตรลักษณ์ด้วย.

เพื่อให้ผู้ที่เริ่มฝึกปฏิบัติธรรมสามารถจดจำและนำไปปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวันได้โดยง่าย จึงขอแนะนำหลักการย่อ ๆ และสั้น ๆ สำหรับการฝึกฝนตนเองโดยการ **"พยายามฝึกมีสติ อยู่ที่ฐานหลักของสติไว้เสมอ พร้อมทั้งมีสติรู้เห็นความคิด และควบคุมความคิดให้เป็นไปตามโอวาทปาฏิโมกข์"**. การฝึกเพียงแค่นี้ ก็ทำให้จิตใจมีความบริสุทธิ์ผ่องใสและไม่มีความทุกข์.

เนื้อหาในเรื่องสติชอบ(สติปัฏฐาน ๔)นั้นมีมาก ท่านที่ยังไม่เข้าใจอย่างชัดเจน ก็ควรอ่านซ้ำและทำความเข้าใจให้ชัดเจน พร้อมทั้งจดจำ ทบทวน และศึกษาเพิ่มเติมจากแหล่งต่าง ๆ ทางธรรมด้วย เพื่อเปิดวิสัยทัศน์ทางธรรมของท่านให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น.

ควรรักษาตนเองและผู้อื่นด้วยสติปัฏฐาน ๔

การเจริญสติ(สติปัฏฐาน ๔)มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิต ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนไว้ว่า **“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อคิดว่า “เรารักษาตน” ก็พึงต้องใช้สติปัฏฐาน เมื่อคิดว่า “เราจะ**

รักษาผู้อื่น” ก็พึงต้องใช้สติปัฏฐาน เมื่อรักษาทน ก็ชื่อว่า รักษาคนอื่น(ด้วย) เมื่อรักษาคนอื่น ก็ชื่อว่ารักษาทนเอง (ด้วย)” (พุทธธรรม หน้า ๘๐๘ ป.อ.ปยุตโต).^{๖๔}

การตรัสสอนเช่นนี้ เป็นเครื่องแสดงว่า การเจริญสติโดยการมีสติรู้เห็นและควบคุมความคิดรวมทั้งการกระทำต่าง ๆ ไม่ให้มีกิเลสเจือปน จะรักษาทนเองไม่ให้ความทุกข์ ขณะเดียวกัน จะทำให้ไม่เกิดการเบียดเบียนตนเองจึงได้ชื่อว่ารักษาทนเอง และไม่เบียดเบียนผู้อื่นจึงได้ชื่อว่ารักษาผู้อื่นด้วย. เมื่อรักษาคือ รักษาตนด้วยการไม่เบียดเบียนคนอื่นเช่นนี้(ละชั่ว) จึงได้ชื่อว่ารักษาทน ไม่ให้ความทุกข์ และไม่ถูกจองเวร. การเจริญสติปัฏฐาน ๔ เป็นการรักษาทนเองและผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์(ละชั่วและทำดี) จึงได้ชื่อว่าเป็นการกระทำที่ประเสริฐของบุคคลที่ประเสริฐ.

สติปัฏฐาน ๔ จึงเป็นทางสายเอกเพื่อการดำเนินชีวิตอัน ประเสริฐตามโอวาทปาฏิโมกข์.

ชีวิตกับความตาย

พระพุทธเจ้าตรัสสอนเรื่องชีวิตกับความตายไว้ว่า **“ความตายเราก็มิได้ชื่นชอบ ชีวิตเราก็มิได้ติดใจ เราจักทอดทิ้งกายนี้ อย่างมีสัมปชัญญะ มีสติมั่น(สติตั้งมั่น*); ....เราขอทำ**

เวลา เหมือนคนรับจ้างทำงานเสร็จ รอรับค่าจ้าง” (พุทธธรรม

หน้า ๒๗๔ ป.อ.ปยุตโต).^{๖๙}

การตรัสสอนเช่นนี้ น่าจะเป็นการตรัสสอนเมื่อพระชนมายุอยู่ในช่วงสูงอายุ ซึ่งแสดงถึงการที่ทรงปล่อยวางในเรื่องชีวิตและความตาย เพราะพระองค์ได้ทรงทำกิจที่เป็นกุศลอย่างสมบูรณ์ที่สุดเสร็จแล้ว(เสร็จกิจ) และทรงมีความพร้อมอยู่เสมอเมื่อความตายมาถึง.

ผู้ป่วย ผู้พิการ ผู้สูงอายุ และทุก ๆ คน พึงใช้สติปัญญาในการปฏิบัติตนตามโอวาทปาฏิโมกข์ให้สมบูรณ์ที่สุด และพร้อมที่จะพบกับปัญหาต่าง ๆ รวมทั้งความตายอย่างมีสติสัมปชัญญะ โดยไม่มีความทุกข์ด้วยกิเลสแม้แต่น้อยนิด ดังเช่นที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนไว้. การจะทำเช่นนี้ได้ นั้น ต้องมีความรู้ในอริยสัจ ๔ และสามารถปฏิบัติธรรมตามมรรคมีองค์ ๘ ได้อย่างถูกต้องครบถ้วน และต่อเนื่อง จึงจะทำให้มีความพร้อมอย่างเต็มรูปแบบ.

การเจริญสติในชีวิตประจำวันอย่างย่อ ๆ และตรงประเด็น มีดังนี้ :-

๑. พยายามมีสติอยู่ที่ฐานหลักของสติไว้เสมอ ๆ พร้อมทั้งรู้เห็นความคิดและควบคุมความคิดให้เป็นไปตามโอวาทปาฏิโมกข์.
๒. ศึกษาธรรม ทบทวนธรรม แก้ปัญหาด้วยธรรม.
๓. ใช้สติปัญญาทางโลกและสติปัญญาทางธรรมควบคู่กันไป.